

6 Opvoeders en erfenissen

1. Inleiding

In hoofdstuk 4 heb ik de inhoudelijke kant van zowel de huidige opvoeding als van de opvoeding een generatie geleden aan de orde gesteld. De vraag was daar wat de ouders in dit onderzoek de belangrijkste thema's in de hedendaagse opvoeding vinden en hoe dat in hun herinnering een generatie eerder was. Uit de interviews heb ik drie thema's gedestilleerd waaraan ouders veel belang hechten. De meeste ouders in dit onderzoek blijken waarden die samenhangen met zelfsturing van het individu het belangrijkste te vinden om mee te geven aan hun kinderen. Waarden die gericht zijn op de omgang met anderen (Asociale vaardigheden[®]) komen op een goede tweede plaats; terwijl een goede opleiding nog steeds een belangrijk thema is, maar niet meer door iedereen wordt genoemd. Er bleken duidelijke verschillen met hetgeen de ouders zich van hun eigen opvoeding herinneren. Een goede opleiding was een generatie geleden de meest algemene boodschap die zowel lager als hoger opgeleiden hun kinderen meegaven. Waarden van zelfsturing werden veel minder benadrukt dan nu, en de sociale opdracht was wel aanwezig maar werd anders geformuleerd; het ging dan vooral om fatsoen en naastenliefde, vaak gearticuleerd in een religieus kader.

In hoofdstuk 5 werd het zoeklicht anders gericht, door de aandacht te vestigen op de sociale context waarbinnen ouders opvoeden. Gekeken werd van welke personen in hun omgeving ouders steun krijgen bij de opvoeding van hun kinderen. Deze belangrijke anderen heb ik benoemd als het opvoedingsnetwerk van de ouder in kwestie. Daarbij heb ik een in het kader van dit onderzoek zinvolle tweedeling gemaakt tussen opvoedingsnetwerken die overwegend uit familieleden bestaan (Afamilienetwerken[®]) en netwerken waarvan naast familie ook een substantieel deel wordt gevormd door vrienden (Agemengde netwerken[®]). Het bleek te simpel om te concluderen dat de samenstelling van een netwerk als zodanig iets zegt over het belang dat ouders hechten aan adviezen van netwerkleden. Het bleek vooral van belang om te kijken naar de betekenis die het opvoedingsnetwerk voor hen heeft. Stel dat ouder A en ouder B allebei een netwerk hebben dat overwegend uit familie bestaat. Maar wat betekent dat netwerk voor hen? Hiervoor is het nodig meer te weten over de

verhouding met de familie. Zo zal een ouder die vrij eenzaam is en min of meer noodgedwongen terugvalt op een familienetwerk een ander belang hechten aan inbreng van netwerkleiden dan een ouder die familieleden raadpleegt vanuit een positieve keuze, bijvoorbeeld om voort te zetten wat hij of zij heeft meegekregen van vroeger. Aan het einde van hoofdstuk 5 werd de vraag opgeworpen of de erfenis mogelijk ook van invloed zou zijn op de betekenis die het opvoedingsnetwerk heeft.

In dit hoofdstuk vormt de sociale erfenis de insteek. Wat doet iemand met zijn of haar erfenis? Wat voor verschillende betekenissen worden er aan erfenissen toegekend en waarmee hangt dat samen? Op deze plaats, waar het terugkijken zo centraal staat, lijkt het zinvol nog even te herhalen wat in hoofdstuk 3 besproken is over herinneren. In de ›oral history‹-benadering (Bertaux 1981, Leydesdorff 1987, Plummer 1990, Moree 1992, Thompson 1978) draait het erom om te achterhalen welke voorstelling mensen van hun verleden geven. Herinneren is een actieve daad, waardoor mensen een verband leggen met hun verleden. Beelden over ›vroeger‹ zijn beïnvloed door de media en door de geschiedschrijving. Zo is nog steeds het dominante beeld dat de jaren vijftig saai, ordelijk en braaf waren; het gezin de hoeksteen en de gezagsverhoudingen duidelijk, ook in het gezin. De jaren zestig en zeventig staan dan voor het doorbreken en geleidelijk aan geaccepteerd raken van ingrijpende maatschappelijke veranderingen op het gebied van gezagsverhoudingen, in de jaren tachtig vindt weer een omslag plaats naar een manier van omgang waarin discipline en prestatiemoraal aan belang toenemen (SCP 1998). Deze -ideologisch geladen- dominante beelden spelen in de individuele herinnering een belangrijke rol. Collectieve herinnering is in belangrijke mate bepalend voor de selectie die een individu maakt tussen herinneren en vergeten, en ook op persoonlijk niveau wordt het verleden geconstrueerd op basis van het heden. Een herinnering moet ›zin hebben‹ in het licht van het huidige leven.

Ik ben hier geïnteresseerd in de vraag hoe ouders hun verleden in lijn brengen en met hun huidige opvoedingspraktijk. Het is op deze wijze dat ik aandacht wil besteden aan de boodschappen die ouders zich herinneren uit hun eigen opvoeding. Met andere woorden, ouders zullen uit hun eigen opvoeding die voorvallen of sfeerbeelden verwoorden die op een of andere manier zinvol voor hun zijn bij de opvoeding van hun eigen kinderen. Of het nu gaat om een beeld om zich tegen af te zetten, of juist om aan te haken bij een traditie, of om het buiten de orde plaatsen van eigen ervaringen, steeds zegt het ook iets over de huidige situatie. Daarnaast zal ik terugkomen op de vraagstelling van het onderzoek, en wel met name op de derde deelvraag: hoe spelen sociale erfenissen een rol bij de opvoeding?

2. Verscheidenheid aan erfenissen

In hoofdstuk 2 heb ik aandacht besteed aan het begrip sociale erfenis. Elias (1985) gebruikte sociale erfenis om aan te geven dat ouders hun kinderen een zelfbeeld meegeven waarin de sociale verhoudingen ten tijde van het opgroeien verdisconteerd zijn. Sociale erfenis kan gezien worden als een uitdrukking van de sociale bepaaldheid van identiteit, en kan zo een handvat bieden voor het begrijpen van het 'na-ijlen' van inmiddels veranderde sociale verhoudingen in denkbeelden en houdingen.

In dit onderzoek is het deel van de sociale erfenis waar ik me op richt, het geheel aan waarden, houdingen en praktijken dat ouders in de opvoeding aan hun kinderen overdragen. Overdragen is een proces waarin zowel ouders als kinderen een actieve, interpreterende rol spelen. Deze interpretatie gaat het hele leven door, opvoeding is nooit af. In dit onderzoek zijn het de kinderen van weleer die terugblikken naar vroeger en nu in hun hoedanigheid van opvoeder, bepaalde houdingen en elementen uit hun eigen opvoeding betekenis geven. Deze waarden, houdingen, praktijken, voorvallen, anekdotes en gebeurtenissen zijn onderdeel van hun sociale erfenis. Belangrijk is om in gedachten te houden dat sociale erfenis als attenderend begrip wordt gebruikt. Ik wil benadrukken dat sociale erfenis geen eenduidig verschijnsel is, maar eerder een gelaagd en veelvormig fenomeen.

Er is veel variatie in de betekenis die ouders toekennen aan hun erfenis, en aan wat zij van hun erfenis aan hun kinderen willen meegeven. Zo zijn er ouders die hun kinderen willen opvoeden in de lijn van een familietraditie, en er aan hechten dat hun kinderen zich ook onderdeel van die traditie zullen voelen. Een illustratie van gerichtheid op traditie in de meest letterlijke zin van het woord is te zien bij de adel, waar sommigen hun familiegeschiedenis tot een paar eeuwen terug nog kennen (zie Brinkgreve en Van Stolk 1997). Het belang van familie en het uitzoeken van de eigen familie achtergronden is voor velen een onderwerp van grote belangstelling. Kijken we minder ver terug, en richten we ons op de voorgaande generatie, de eigen ouders, dan is het eigenlijk niet meer een kwestie van keuze om je daar al of niet in te verdiepen, maar betreft het al de eigen geleefde geschiedenis, en raakt het de vraag naar de eigen identiteit. Het is een onontkoombaar gegeven dat iedereen daaraan op

een of andere manier betekenis geeft. Sommige ouders hebben belangrijke positieve herinneringen. Er zijn ouders die het anders willen aanpakken maar merken dat hen dat grote moeite kost: ze lijken zich niet goed te kunnen losmaken van wat zij meegeemaakt hebben. Hier zouden we kunnen denken aan de zwarte schapen uit een familie, de weglopers en de mishandelden. Veel ouders van nu zijn opgevoed met de boodschap: pak je kans, wij hebben hem niet gehad! Soms is dat heel dwingend opgelegd, gedreven door een opgekropte woede over een eigen leven dat heel anders gelopen is dan men gewild had en waarvan men nu de eigen wens tot plicht voor de kinderen maakt. Met dergelijke opgedrongen ambities loopt het vaak slecht af. Ze kunnen resulteren in openlijk verzet of in psychische problemen, zoals Gomperts (1992) beschrijft met betrekking tot de achtergronden van sociaalfobici. Dit vestigt de aandacht op de mate van >vrijheid= die ouders hebben ervaren ten aanzien van de opdrachten van hun eigen ouders. Hebben zij de vrijheid gekregen om een eigen interpretatie van de boodschap te maken?

Wanneer dit als een causale redenering gelezen wordt, dan klinkt het nogal deterministisch: een goede jeugd leidt tot voortzetting, een slechte tot breuk. Dit is uiteraard niet het geval. Het gaat in dit onderzoek niet om het zoeken naar de gevolgen van een bepaalde opvoeding, maar om een achteraf interpretatie van de eigen opvoeding vroeger. Herinneringen aan vroeger zijn manieren waarop mensen aan hun verleden betekenis geven. Uitgangspunt in dit onderzoek is dus dat niet het zoeken naar >feitelijk= voorkomende overeenkomsten van belang is, veel belangrijker is het hoe mensen hun herinneringen inzetten bij hetgeen ze belangrijk vinden voor hun kinderen¹.

Er zijn ook ouders die minder duidelijk refereren aan hun eigen opvoeding, maar meer de nadruk leggen op het belang van hoe vrienden het doen of refereren aan een algemeen hedendaags opvoedingsideaal, zoals dat ook door instellingen en professionals wordt uitgedragen. Soms hebben ze op zich wel een positieve herinnering aan hun jeugd, of aan bepaalde aspecten ervan, maar vinden ze het voor de opvoeding die zij zelf geven minder van belang. Hun erfenis is niet belastend, maar ook niet inspirerend. Al met al kan gesteld worden dat de verscheidenheid in erfenissen varieert tussen twee polen: van een sterk positieve houding enerzijds tot een houding waarin negatieve gevoelens overheersen en waar erfenis overwegend als last wordt ervaren.

Uit de verhalen van de geïnterviewde ouders komt een beeld naar voren van een betrekkelijk geringe keuzevrijheid ten aanzien van hun erfenis: **A**je moet het ermee

doen is de overheersende houding. Wanneer de erfenis niet al te nauw omschreven is, of niet al te dwingend is opgelegd, wordt dat overigens niet als problematisch ervaren. Het ligt meer in de sfeer van de 'gegevenheden van het leven'. Anders ligt het bij ouders die een erfenis van louter dwang en strakke regels lijken te hebben; zij willen het zelf uitdrukkelijk anders doen. Mensen op wie daarentegen weinig pressie uitgeoefend werd om in de voetsporen van hun ouders te treden, die althans een bepaalde mate van vrijheid kregen om daarvan af te wijken, hebben vaker de wens om voort te zetten wat hun ouders van belang vonden, maar kunnen zich ook op anderen oriënteren en niet al te veel waarde meer aan hun erfenis hechten. Sterke druk lijkt dus veelal averechts te werken. Hoe kunnen nu de verschillende betekenissen die erfenissen kunnen hebben voor de opvoeding van een volgende generatie verduidelijkt worden? Om inzicht te geven in de verscheidenheid wil ik hier een aantal ouders uitgebreider portretteren. Deze selectie is gemaakt op grond van de verschillen in houding ten aanzien van de erfenis, en loopt van heel positief tot overwegend negatief, met daartussen een aantal gradaties.

Na een korte introductie schets ik een beeld van gang van zaken vroeger thuis, daarna beschrijf ik de huidige situatie van het ouderschap, om te besluiten met de omschrijving van de sociale erfenis. In deze beschrijvingen zal ik veel gebruik maken van de eigen bewoordingen van de ouders. De volgorde is dus steeds: introductie, kindertijd, ouderschap, sociale erfenis. De houding die de geportretteerde ouders hebben ten aanzien van hun erfenis heb ik trachten samen te vatten in een kernwoord.

3. Erfenis als leidraad

Met deze typering duid ik de ouders aan die duidelijk positief staan ten opzichte van hun eigen opvoeding. Ze hebben goede herinneringen aan hun opvoeding, en vaak zijn die herinneringen ingebed in een breder enigszins nostalgisch beeld. Hun eigen opvoeding stellen zij niet ter discussie, zij vormt juist een houvast, een ijkpunt voor de manier waarop zij zelf hun kinderen opvoeden. Wel constateren ze veel verschillen tussen vroeger en nu. Bij nadere beschouwing blijken die verschillen echter veeleer de veranderingen in de samenleving, Ade anderen, Ade buitenwereld te betreffen dan henzelf. Zij hebben een totaalbeeld van vroeger waaraan zij op een overwegend positieve manier refereren. Zij willen als opvoeders voortbouwen op de wijze waarop

zij zelf opgevoed zijn. Daarbij is geen sprake van als negatief ervaren dwang om als opvoeders in de voetsporen van hun ouders te treden, maar veel meer van een gewenste voortzetting van een leefwijze waarvan deze opvoeding deel uit maakt. (habitus).

Ingrid

introduction

Ingrid (34) is huisvrouw en doet 2 avonden per week schoonmaakwerk, vroeger heeft ze huishoudschool gedaan, en tot haar trouwen administratief werk. Haar man is 36, is al voor het einde van de LTS gaan werken als loodgieter, wat hij nu nog doet, volledige baan. Ze zijn niet gelovig. Ze hebben twee dochters van elf en acht jaar, die naar dezelfde school gaan waar hun moeder zelf vroeger ook op zat. Ingrid is geboren en getogen Utrechter, ze woont al haar hele leven in dezelfde wijk. Het is een oude arbeiderswijk, die nu bewoners van vele nationaliteiten heeft en na een tijd van verval en spanningen nu weer in de lift zit. Ingrid woont nu tegenover de school van haar dochtertjes. De gezinswoning is ingericht met grenen meubelen en gestoffeerd in roze. Droogbloemen met roze linten en sier olielampjes completeren de sfeer.

kindertijd

Ingrid was de oudste van vier kinderen, na haar kwamen nog twee zusjes en een twaalf jaar jonger broertje. Haar vader werkte eerst als chauffeur en is later transportleider geworden. Tot haar trouwen werkte haar moeder als conductrice op de bus, daarna was zij huisvrouw. Wat voor opleiding haar ouders hadden weet Ingrid niet, ze denkt wel lagere school. Ze is niet religieus opgevoed. Ze groeide op in de wijk, toentertijd een hechte arbeiderswijk. Ze heeft goede herinneringen aan haar jeugd, het was thuis -klein behuisd en vier kinderen- altijd druk en gezellig. Moeder was thuis en vader werkte lange dagen, maar hij was altijd in voor een geintje. *AHoe het bij ons thuis was met het hele gezin? Druk. Ja, het was best wel druk. Maar wel gezellig druk en mijn vader die .. mijn vader was altijd aan het stoeien was het niet met mij dan was het met iemand anders. Altijd bezig met stoeien en rottigheid uithalen. Wel druk, maar wel heel leuk. Ja, hij moest wel hard werken maar dat was toch altijd wel als hij uit zijn werk kwam, dan was het effe een uurtje slapen of zo, maar daarna was het toch wel tijd voor rottigheid. Want daar leefde die helemaal van. Ja. Kinderen koeieneren. Dat deed hij met die meiden van mij ook. En met ons ook. Want ik ken hem niet anders. En niet alleen met kinderen. Ook met volwassenen, het was altijd*

lang leve de lol en hij was nooit chagrijnig. Hij was echt een beetje gangmaker, ja. Hij kon ook de gekste grapjes uithalen dat je helemaal blauw lag. Ik kan me niet anders herinneren. Als opvoeders waren haar ouders niet erg streng. Haar moeder was wat bezorgder dan haar stoeiende vader, maar ze trokken wel duidelijk één lijn. De kinderen speelden veel buiten, en moesten wel helpen met de afwas enzo, maar verder hoefden ze niet veel te helpen.

Het belangrijkste dat haar ouders voor hun kinderen wilden was dat zij een betere start zouden hebben dan zij zelf gehad hadden. Dit had betrekking op een financiële start, dat je niet al begon met een schuld. Goed sparen= was dus iets dat zij hun kinderen op oudere leeftijd goed inprenten. Het idee dat opleiding zou kunnen zorgen voor een betere start werd niet erg benadrukt: *Als je wou, dan mocht je wel doorleren. Als je niet wilde dan was dat ook prima. Ik ben na de huishoudschool gaan werken. Mijn zusje heeft de MEAO nog gedaan en mijn broertje heeft nog meer gedaan. Dus als je wou kreeg je daar de kans voor. Wil je niet, ja dan houdt het op natuurlijk. Ja. Als je wilde dan kon dat wel. (...) Maar het was ook zo: niet naar school, werken! Niet thuis lopen lanterfantent want daar schiet je niks mee op. Dus als je je school afgemaakt had en je wil nog doorleren, prima. Wil je gaan werken. Zorg maar dat je werk krijgt en ga je maar werken*

Ouderschap

De context waarin Ingrid haar eigen kinderen opvoedt, vertoont op meerdere punten gelijkenissen met de omgeving waarin zij zelf opgroeide. Ten eerste is er continuïteit met betrekking tot de personen die haar omringen, het opvoedingsnetwerk waarop zij een beroep doet voor ondersteuning is een familienetwerk. Familie is erg belangrijk voor haar en ze ziet ze ook regelmatig. *We hebben een hele hechte band. Ja. Ik ben vreselijk gesteld op mijn familie. Ik zou me ook niet voor kunnen stellen als ik ooit eens ruzie met mijn moeder of met mijn zusjes of mijn broertje zou krijgen. Nee. Ik geloof dat ik helemaal gek zou worden. Maar dat hebben we allemaal. We hebben een hele.. hele sterke band.* Ingrid verkeert met haar huidige gezin in een hele stabiele situatie ten opzichte van vroeger. Ze wonen in dezelfde wijk, staan in de vakanties op dezelfde camping als waar ze vroeger stonden en ziet haar familieleden vaak.

Naast continuïteit in woonomgeving en netwerksamenstelling, trekt zij zelf ook lijnen naar vroeger waar het gaat om houding en haar eigen opvoeding. In haar

houding heeft ze Ameer van haar vader@ zoals ze zelf zegt. *AIk ben een hééle makkelijke ouder. Ja, toch wel. Ik vind alles goed. Ik heb ze ook nog nooit straf gegeven of zo. Nooit. Nee, of een tik of weet ik veel wat. Nee. Nooit. Nee, dat was bij ons thuis ook niet, dus. Ja.. nou, ze zeggen allemaal dat ik te makkelijk ben, vrienden en zo en mijn moeder en .. ja. En dat zou misschien best wel. Bij mij kan alles, ik vind alles goed. Misschien is het niet altijd goed hoor maar ja. Kijk, ik kan best wel eens boos worden en dan schiet ik even uit mijn slof, maar na vijf minuten ben ik dat al weer vergeten. Ja, net te makkelijk. Ze luisteren ook beter naar m'n man als naar mij.*@

Ten aanzien van waarden die zij haar kinderen bij wil brengen klinkt eenzelfde houding door als het gaat om het belang van leren en de noodzaak om niet rond te hangen. *AJa, dat vind ik ook wel belangrijk, dat ze goed leren op school. Moet in het kind zitten. Of niet. Ik vind het wel heel belangrijk. Maar ja. Plezier hebben in het leven is ook belangrijk. Ik ben niet zo'n streber, nee. Als ze maar gelukkig zijn. (...) Dat ze gaan werken? Ja, dat vind ik wel belangrijk. Je hoeft bij mij niet thuis te komen van, ik heb geen zin meer in school, ik blijf lekker thuis. Nou, dat is er niet bij! Werken! Ik heb eigenlijk liever dat ze eerst hun opleiding afmaken natuurlijk. Maar dat heb je ook niet altijd in de hand. Er moet wel gewerkt worden. Want thuiszitten en een uitkering... dat is bij ons niet.. nee. Ik heb altijd gewerkt. Mijn man heeft altijd gewerkt. Dus hun gaan ook gewoon.*@ Maar zij noemt ook hedendaagse vaardigheden en deugden die te maken hebben met de huidige situatie: *AWat zal ik ze mee willen geven? Ja. Dat ze eigenlijk wel tolerant moeten zijn tegenover andere mensen. En dan bedoel ik met name buitenlandse mensen en zo mee. Daar hebben wij hier heel erg mee te maken natuurlijk. Maar ik moet eerlijk zeggen, dat gaat perfect. Niet altijd natuurlijk maar dat heb je met als ze dus op een school zit met Nederlandse kinderen, hebben ze ook ruzie. Dus dat maakt niet uit. Maar discrimineren dat hoeft van mij niet. Nee. Dat vind ik best wel een belangrijk punt omdat ze er ook veel mee te maken hebben. En ik kan wel zeggen van buitenlanders dit of weet ik veel wat. Maar je helpt zo'n kind er niet mee. Die krijgt daar alleen maar problemen mee. Lijkt mij van wel. Maar nou gaat het hartstikke goed, en dat is wel één ding. En wat zal ik ze nog meer willen geven? ...Ja, dat ze eerlijk blijven en op het rechte pad alstublieft. En voor de rest, ik denk dat ze het zelf ook beetje uit moeten vinden. Ik weet niet. Ik vind het wel heel moeilijk.*@ Tolerant moeten ze zijn, maar wel degelijk ook voor zichzelf opkomen: *AEen eigen mening hebben vind ik wel belangrijk. Anders sta je altijd in de schaduw van een*

ander. Ja, vind ik heel belangrijk. En ook dat ze iets hebben wat ze graag willen hè. Waar ze voor moeten knokken. Ja, d'r best moeten doen of weet ik veel wat.@

In het citaat over het belang van goede manieren klinkt , net als bij Luuk (zie hoofdstuk 5) door wie er tot haar directe referentiegroep horen: *Afamilie is eigen@ AJa, manieren vind ik wel belangrijk. Vooral als ik bij een ander ben of zo. Maar dat breng je ze toch wel een beetje bij. vind ik wel belangrijk. Niet dat ik ergens zit en ze zetten me voor schut met een grote bek of weet ik veel wat. Ligt ook wel bij wie ik ben hoor want dan ben ik bij vreemden, nou dan zijn ze best wel heel beleefd en .. Maar als je nou bij mijn moeder, bij mijn zuster, bij mijn schoonmoeder, ja, dat is allemaal eigen hè. En dan ja, dan hoeven ze er zo niet op te letten natuurlijk@*

erfenis

Er zijn op tal van punten parallellen te trekken met vroeger, wat betreft continuï teit in de woonomgeving (zelfde wijk, zelfde school, zelfde camping) en levensinstelling (belang van gezelligheid, overname van de zorgeloze houding van haar vader). Ze houdt heel veel contact met haar familie, vooral met haar ouders. Opa was ook bij zijn kleinkinderen heel geliefd en deed daar hetzelfde wat hij vroeger als vader had gedaan: rottigheid uithalen, lol trappen. *ABij onze familie hoort echt rottigheid. Geintjes. Gein. Ja. Je beleefde altijd wel wat thuis. Ja, maar dat kwam ook een deel door mijn vader denk ik. Die was altijd aan de gang. Dus ja dat .. en als je nou mensen spreekt, die hebben het alleen maar over de rottigheid die hij uithaalde. Dat komt altijd ter sprake. En de gezelligheid. Het was ook heel gezellig bij mijn ouders thuis.@*

Zelf lijkt Ingrid vooral de veranderingen ten opzichte van vroeger te ervaren.

*AEr zal misschien best een dingetje zijn dat je ook meepikt van toen, maar ik zou niet zo gauw weten .. nee, mijn jeugd was weer heel anders als die van hun. Ja. [In welk opzicht was die anders?] ..Hoe was die anders. De tijd was anders. De kinderen zijn anders. Ik hoefde het niet in mijn hoofd te halen toen ik 11 was om 11 uur of zo thuis te komen. Echt niet. Nee. Dat was gewoon een bepaalde tijd dat je thuis moest zijn en dan deed je dat gewoon. Maar dat is nou heel anders. Ik weet niet. Toen ik 14 was hoefde ik er niet over te beginnen bij mijn vader, mijn moeder van: ik ga stappen of ik ga daar uit. Hè, dat gebeurde niet. En dat gebeurt nu wel. Ik denk dat de tijd heel anders is. Je kan het niet vergelijken.@*Ze benadrukt dat er heel veel

veranderd is, vooral in de omgang tussen ouders en kinderen. Kinderen mogen veel meer, en als het ze niet aanstaat dreigen ze met de kindertelefoon of de politie, zo weet ze van een vriendin. *ADat zie ik bij mijn vriendin ook. Die heeft er één van veertien: een vaste vriend, al aan de pil en .. je kent dat wel. Ja. En die was een keer helemaal over de rooie. En d'r vader die geeft haar een schop onder de kont, en dat vriendje van haar staat erbij. Nou, die heeft me toch een babbels, van: x, doe je dat zo? Jij mishandelt je dochter=en daar sta je dan. Ja wat moet je? Hij zegt: ik wist niet wat me overkwam. Hij zegt: maar als ie het bij het politiebureau aan gaat geven, word ik van m-n bed gelicht hoor! Dat is wel zo. Die tijd die.. ik weet niet. Het lijkt of die kinderen veel wijzer zijn dan wij vroeger. Ja, dat geloof ik echt. En dat vind ik wel een beetje beangstigend eigenlijk. Als ik dan zie wat zij dan allemaal al meegemaakt heeft met dat kind. Ik denk van: O, als mij dat maar niet te wachten staat! Ja, echt hoor! Dus ik heb zoiets van: ik reken nergens op want dan valt het ook niet tegen.* De algehele teneur van Ingrid's verhaal is om daar niet al te veel mee bezig te zijn voordat er zich iets aandient.

Verschillen vallen op wanneer er een verandering is ten opzichte van de norm die je aanhoudt. Ingrid's verhaal laat zich lezen als een oriëntatie op vroeger. In haar woonsituatie, de fysieke omgeving, de sociale laag en de samenstelling van haar netwerk, liggen sterke overeenkomsten met vroeger. Tegelijkertijd is er van alles veranderd, maatschappelijke veranderingen worden zichtbaar in de samenstelling van de wijk, in omgangsvormen, in de versnelling van het leven en de afnemende veiligheid op straat. Oriëntatie op het verleden kan daarin zekerheid geven, maar kan tegelijkertijd verklaren waarom de veranderingen zo opvallen.

Chitra

introduction

Chitra woont in een keurig opgeknapt eengezinswoning in een oude stadswijk in de randstad. Verticale lamellen filteren het licht, de witte kunststof eethoek steekt af tegen de bruine plavuizenvloer. Haar man is naar zijn werk op de belastingdienst, hun twee zoons van elf en negen jaar zitten op de basisschool een paar straten verderop. Chitra is huisvrouw, ze is 37 jaar.

In 1975 is zij op zeventienjarige leeftijd samen met haar moeder, drie broers en twee zussen uit Suriname naar Nederland gekomen. Chitra's huidige situatie kan getypeerd worden als een migrantengezin in redelijk goede doen.

kindertijd

Chitra groeide op in een Hindoestaans gezin in Paramaribo in de jaren zestig. Chitra vertelt graag over haar jeugd, het was een goede tijd. Haar vader was timmerman, haar moeder modiste. Ze hadden een groot huis en haar vader had een auto, voor Surinaamse begrippen hadden ze het goed. Het gezin bestond uit zes kinderen, drie jongens en drie meisjes. Vader was bijna nooit thuis, haar moeder was zoals in veel Surinaamse families de spil van het huishouden. Ze beschrijft alles met een zekere weemoed: het was allemaal anders, het was *A*een andere tijd, een beetje ouderwets kan je zeggen. Meerdere malen in het gesprek vertelt Chitra dat er veel veranderd is vergeleken met haar eigen jeugd. Kinderen luisterden beter naar hun ouders, hielpen thuis mee en hoefden niet steeds bezig gehouden te worden: *A*Zo waren we het gewend hè, we wilden niet anders, het was een heel andere tijd. Niet dat moeder zei: ja, dit mag je niet en dat wil ik hebben. Dat soort dingen waren er niet. Vroeger waren kinderen toch makkelijk, meer huiselijk.(..) Ik ging bijvoorbeeld het erf vegeen. We hebben allemaal een erf hè, een zanderf. Ja, dat netjes houden en bijhouden weet je. Iedereen heeft wel z'n taak: m'n zus: groente snijden, m'n broer naar de winkel een paar boodschappen halen. En twee kleinste broertjes, die gingen allemaal spelen, met vriendjes. Mijn vader werkt de hele dag,.. en zo gaat het dagelijkse leven daar. Heel anders. Ouders doen nooit wat met kinderen, spelletjes of zo. Ze schetst een beeld van een minder gejaagd en georganiseerd leven, waar mensen meer op elkaar betrokken waren. Deze manier van omgaan met elkaar is voor haar ook nu een referentiekader, ze beschrijft het als 'gewoon'.

Wat vond haar moeder, de centrale figuur in haar opvoeding, belangrijke waarden voor haar kinderen? Chitra noemt zonder aarzeling de belangrijkste boodschap die haar moeder voor haar kinderen had: zorg dat je een baan krijgt, en zorg dat jullie nette mensen worden. Opleiding vond zij niet zo belangrijk evenmin als veel geld verdienen. Een onderdeel van 'nette mensen zijn' is geven aan je minder bedeelde medemens. Veel geld vergaren is geen doel. Daarin verschilt haar moeder van haar eigen broers en zusters, die meer op geld gericht zijn. *A*Mijn moeder heeft nooit gezegd of gehoopt dat wij echt studerende, geleerde kinderen moeten worden; wel dat hun kinderen nette kinderen worden. Dat had mijn moeder wel gehoopt: ze moeten wel een baan hebben, het hoeft niet een geweldige baan te zijn. Als ze maar een baan hebben. En dat ze heel nette kinderen worden. Voor mijn moeder is dat

heel belangrijk: geen alcohol drinken, ze mogen niet roken, beleefd. Dat soort dingen. Strak weet je? Netjes, dat vindt mijn moeder belangrijk. @Aan de gelukkige jeugdtijd in Paramaribo kwam een einde doordat er 'een vrouw in het spel kwam', die haar vader na de scheiding van zijn vrouw aanzette tot de verkoop van het huis. Chitra's moeder wilde niet langer in Suriname blijven en vertrok met de kinderen naar Nederland.

Ouderschap

Vijf jaar na haar komst in Nederland trouwt Chitra met een eveneens Hindoestaanse man; ze krijgen twee zoons. De opvoeding van haar zoons is voor Chitra vooral h  r verantwoordelijkheid. Haar man doet natuurlijk mee, maar is veel weg voor z'n werk, en heeft ook nog een eigen hobby (vissen) wat hij vooral in de weekenden doet. Chitra stelt duidelijke regels in de opvoeding. Op de vraag of zij streng is voor haar kinderen, zegt ze: *"Nou, een beetje ja. Het hoort erbij dat ik zeg: jongens je moet je bed nou opmaken, en als hij zegt nee, zeg ik: nee, maar ik heb het gezegd en het moet gedaan worden.(band) [als hij zegt maar ik ga vanavond naar?] dan gaat hij niet. Ik zeg: dan mag je niet. Dan krijg je straf als je gaat. Weet je dat soort dingen. Ik vind je doet zoveel voor de kinderen, ze moeten luisteren. En als hij een keer niet luistert dan zeg ik: nou jongen, deze week krijg je geen zakgeld. Dat soort dingen."*

Wat vindt zij wel belangrijke waarden voor haar kinderen? *"Ik vind belangrijke dingen iets waarmee ze zich kunnen ontwikkelen. Bijvoorbeeld computerspelletjes, vind ik toch belangrijk. Ze hebben een typemachine, ze kunnen typen. Dat vind ik belangrijk. Het is hun toekomst."* Ouders willen altijd het beste voor hun kinderen zegt ze, maar het hangt ook van het kind af. Een hoge positie is leuk, maar ze moeten iets doen wat ze leuk vinden. *"Ze moeten gewoon leren, ze hebben de kans. En de tijd. Weet je. Dan moeten ze daar maar gebruik van maken."* Daarbij, zegt Chitra, heeft niet iedereen evenveel geluk in het leven, ook met een goede opleiding kom je niet altijd aan werk. Plezier hebben in je leven is ook belangrijk: *"Niet alleen maar: O gejaag, gejaag, geld, geld en huis kopen nee, voor mij, ik hou d'r niet van. Dat vind ik niet zo belangrijk. Want ik ken sommige jonge mensen die echt veel werken, en ze willen steeds maar een groter huis kopen en, en voor de rest genieten ze niet. Ik vind dat hoort er ook bij, genieten. Ja, kijk maar wat er allemaal op de wereld gebeurt. De jonge mensen hebben ziektes, ze gaan dood en .. ik bedoel waarvoor moet je zo hard .. alleen maar vooruit gaan, vooruit gaan?"* Een belangrijke waarde vindt zij "anderen helpen": *"Ja, ik vind: niet alleen aan je eigen denken, ook aan*

anderen denken, zo denk ik hoor. Bijvoorbeeld als je burens in de problemen zitten, dan wel een handje uitsteken. En ja, gewoon een goed mens. En mekaar en anderen ook helpen. En niet kijken en weglopen van al die problemen. Doen alsof ik niets zie, nee. Dat niet, zulke mensen verdraag ik gewoon niet. Nou als iemand een keertje je hulp vraagt, dan: 'k heb problemen, kan je even naar daar rijden, want je hebt een auto, want ik zit echt met problemen, mijn auto is kapot of wat dan ook breng me even. Nou, dan als je het kan, help ik die persoon. Dat soort iemand. Een egoïstisch persoon hoeft hij niet te zijn. Nee, dat verdraag ik helemaal niet. @

Haar persoonlijke netwerk bestaat nagenoeg geheel uit familieleden. Haar moeder, schoonzus en twee broers zijn heel belangrijk voor haar. De band met haar moeder is de meest belangrijke, niet alleen voor haar, maar ook voor haar broers en zusters. Ze refereert hierbij aan vroeger: *AJa, iedereen ging naar mijn moeder. Praten. En ik weet nog, mijn broertjes waren jong, maar toen wij naar hier zijn overgekomen, gingen mijn broertjes ook altijd met mijn moeder praten. Dus we zijn allemaal gewend om alles met mijn moeder te praten. (...) Dat is in Suriname denk ik dat iedereen meer met z'n moeder praat, dan met zijn vader.* @ Voor praktische hulp (inspringen bij oppas, van school halen etc) doet ze een beroep op haar Hindoestaanse buurvrouw. Met de Nederlandse buurvrouwen heeft ze ook wel contact, maar er is meer afstand; de vertrouwdheid ontbreekt. *"Ik praat zeker drie keer, vier keer, in de week met mijn buurvrouw. Want ik heb heel veel contact met haar. Omdat zij ook een Hindoestaanse vrouw is. Ik ben een Hindoestaanse vrouw... en bij Hindoestaanse mensen is het.. ik hoef geen afspraak te maken, ik ga gewoon bij haar aan de deur. En ik ga binnen of zij komt bij mij. En bij Hollandse mensen kan dat niet hè."* Als de buurvrouw niet kan oppassen, belt ze haar schoonzus in Maarssen. En verder? *"Nee, dan vraag ik aan niemand. Dan neem ik m'n kinderen mee."* Ook na aandringen blijft het hierbij, de eerstvolgende die in aanmerking komt is haar moeder, stelt Chitra beslist. Dat heeft ze nog nooit gedaan, want die woont helemaal in Amsterdam. Het aantal mensen dat zij in vertrouwen neemt of om advies vraagt bij onzekerheden over de opvoeding of problemen met de kinderen is klein, en het zijn allemaal familieleden. Ze noemt haar moeder, haar broers -die kinderen in dezelfde leeftijd hebben- , haar schoonouders en als het echt serieus is professionele hulpverlening. Het idee van geen vuile was buiten hangen leeft sterk: *Aik praat met mijn broers. Hun kinderen zijn even oud als mijn kinderen. En dan praat ik met hun, wil ik weten hoe hun dat doen. Mijn schoonzus erbij. En dan leren we van elkaar. Maar je moet zo doen, je moet*

zo doen. Dat helpt weet je. Want ik vraag me af: doe ik het goed of doe ik het niet goed. Ik praat met mijn familie.(...) Ik ga niet met iedereen erover praten. Want anders zeggen ze: ja, ze heeft problemen met die jongens. Dat doe ik niet. Nee. Dit betekent niet dat Chitra's netwerk klein is, want bijna elk weekend hebben ze wel een uitnodiging van familie en kennissen voor een feest. Hecht lijkt het netwerk in ieder geval wel te zijn, steeds duiken dezelfde namen op en het zijn allemaal familieleden.

erfenis

Vormt binnen dit hechte netwerk nu haar eigen opvoeding een referentiekader voor de opvoeding van haar eigen kinderen? Waaruit bestaat haar sociale erfenis?

Een praktisch punt is dat ze een opvoedingshouding van vroeger die gebaseerd was op een gezagsverhouding zelf ook probeert toe te passen, iets dat niet zonder meer lukt. Zo vindt ze dat kinderen zich niet overal mee hoeven te bemoeien, daar worden ze veel te brutaal van. Je moet ze ook niet steeds hun zin geven, want dan gaat het fout. *Als grote mensen zitten te praten, mogen de kinderen er niet bij zijn. Ze hoeven niet alles te luisteren wat grote mensen praten. En als kinderen hun zin willen, ze niet altijd hun zin geven. Dat soort dingen moet je onthouden, want anders krijg je problemen met je kinderen. Als ze groter zijn, willen ze altijd de baas zijn, zeg maar. Bepaalde dingen heb ik toch wel van mijn moeder overgenomen.* Ze geeft een leuk voorbeeld van hoe haar vader vroeger de kinderen "de kamer uitkeek": *"Ik heb het onthouden van vroeger. Mijn vader was zo, als er familie bij ons thuis kwam, dan keek hij zo naar ons dat betekent van: weg. Hij hoefde niets te zeggen. En dat wil ik ook met mijn kinderen, maar dat lukt niet. Ik moet ze altijd zeggen: gaan jullie naar boven? Ik kijk, maar ze begrijpen me niet. Ik zeg: ik kijk naar jullie, maar jullie begrijpen me niet. Jullie blijven maar zitten, zolang ik niets zeg."*

Meerdere malen in het gesprek geeft Chitra aan dat het in Suriname allemaal heel anders was. Je had een andere dagelijkse gang van zaken, het leven speelde zich meer buiten af, op het erf. Beide ouders werkten en waren niet zo bewust bezig met opvoeden. Bovendien deden kinderen gewoon wat hen opgedragen werd, en waren veel eerder tevreden dan tegenwoordig. Dit is een verhaal dat ik in dit onderzoek (en ook daarbuiten) vaak gehoord heb. Met name bij ouders die zich oriënteren op hun eigen opvoeding, op vroeger. Deze opvatting past naar mijn mening dan ook bij een omgang met een erfenis als norm, zoals die hier beschreven is. Bij Chitra liggen er

vooral op het punt van belangrijke waarden in de opvoeding veel overeenkomsten. Een belangrijk thema voor Chitra's moeder was de wens dat haar kinderen "nette kinderen" zouden worden: moreel hoogstaand, waarbij materiele welvaart daaraan ondergeschikt was: " Haar kinderen hoeven geen rijke mensen te worden, daar is mijn moeder nooit een voorstander van. Ze zegt van: als jullie een huis hebben waar jullie je prettig in voelen en jullie hebben een kleine auto... Nou en voor de rest moeten jullie ook aan arme mensen denken. Dus zo heeft mijn moeder ons geleerd. Ook arme mensen helpen." Op dit punt is haar gezin anders dan de rest van de familie, die zich meer richten op materieel gewin, ze hebben een betere opleiding en meer geld, maar in moreel opzicht zijn ze inferieur, is Chitra's mening. Haar moeder is de stuwende kracht achter dit sociale ideaal, dat zijn weerklank heeft gevonden bij Chitra en haar broers en zusters. Het is een onderdeel van haar sociale erfenis, een ideaal, een morele richtlijn die overgenomen is en die Chitra ook aan haar kinderen weer mee wil geven. Haar kinderen wil Chitra leren dat ze klaarstaan voor anderen die in de problemen zitten, en ook dat ze niet van alles willen hebben van luxe artikelen die ze om zich heen zien. *A De oudste die wil dat wel: nou moet ik dit hebben, dan moet ik dat en.. een jongen op school heeft een horloge met.. ja afstandsbediening of zo. Je kan de televisie ermee aandoen. Ja, duur horloge, maar hij is een jongen van gescheiden ouders. Dus hij gaat het ene weekend bij de moeder, de andere weekend bij de oma en dan bij de vader. Wordt hij van alle kanten verwend hè. En dan heeft hij zo'n horloge. Als hij zit kan hij de tv uitdoen, aandoen. Ja. En wil hij ook. Zeg ik van: wat voor belang is dat? Omdat die jongen dat heeft moet jij dat ook. Je moet naar belangrijke dingen kijken en niet naar dat soort dingen. Dan gaat z'n vader uitlegen: je moet goed begrijpen van waar wij dat geld moeten halen, het is overbodige luxe, je bent nog jong en dat soort dingen. En dan begrijpt hij het. Je moet gewoon met kinderen praten. Kinderen willen altijd als ze van een ander wat zien, willen ze dat gelijk hebben. En op school heb je, sommige kinderen die heel dure dingen op school dragen. Bijvoorbeeld trainingspakken van een Ajax merk. Ja, nee, echt waar. Dat zijn pakken van 200 zoveel gulden. En dan willen zij dat ook: hé, waarom wij niet? Ja, zo is het.* Onder dergelijke druk is het niet altijd eenvoudig om de boodschap van materiele matiging over te brengen, maar de overtuiging van haar moeder helpt daarbij. "Mijn moeder heeft haar kinderen zo geleerd van: gift geven, arme mensen helpen, dat soort dingen doen wij. Mijn zus geeft elke maand geld aan het Leprafonds. De ander geeft aan Mensen In Nood, en ik aan Unicef. Zo zijn we

allemaal... we proberen .. we hoeven niet rijk te leven, maar we moeten ook aan arme mensen denken. Zo zijn wij, ja. Dat zei mijn moeder: nette kinderen. @

4. erfenis als inspiratie

Ouders met dit type erfenis lijken voor het merendeel de meest succesvolle groep te zijn. Het zijn mensen die over het algemeen terug kunnen kijken op een goede verhouding met hun ouders, die ook vaak nu nog in hun houding positief staan ten opzichte van kinderen en kleinkinderen. Ze voelen zich niet gedwongen om waarden van hun ouders over te nemen, maar zien het als hun eigen wens om gedeeltes ervan zelf voort te zetten. Ze hebben de vrijheid gekregen om een eigentijdse invulling te geven aan veelal wat abstractere waarden en levenshoudingen.

Adil.

introductie

Adil (45) studeerde in Istanbul in de politiek turbulente jaren zeventig toen hij zijn huidige Nederlandse vrouw ontmoette. Hij was 26 jaar toen beiden besloten naar Nederland te gaan. In Nederland deed hij sociale academie en werkt nu als beleidsambtenaar bij een middelgrote gemeente, zijn vrouw werkt als remedial teacher. Beiden werken vier dagen per week. Ze hebben een dochter van 14 en een zoon van 10 jaar.

kindertijd

Adil is geboren in een Turks bergdorp en is opgegroeid in Istanbul. Zijn ouders zijn niet naar school geweest, zijn vader heeft pas toen hij in militaire dienst was lezen en schrijven geleerd, zijn moeder is nog altijd analfabeet. Gevraagd naar zijn achtergrond, typeert Adil zichzelf als een tweede generatie stadsmens: *@Echt bewust heb ik het dorp niet meegemaakt. Later wel.. soms in de zomervakantie zijn we teruggegaan. Ik ben een stadsmens. Maar wel denk ik een tweede generatie stadsmens. En dat maakt heel veel uit. Als ik naar mijn ouders kijk, naar hun achtergrond: ze zijn plattelandsmensen. En als je het over stadsmensen hebt, dan heb je het over mensen die een wat ruimere blik hebben. Die andere opvattingen hebben, stadse opvattingen hebben en zeker als je in een kosmopolitische stad als Istanbul leeft. Als mijn ouders daar geboren zouden zijn, dan zou mijn opvoeding (...) ook anders*

geweest zijn. @Zijn vader was echter een nieuwkomer in de stad; na zijn dienstperiode is hij niet teruggekeerd naar zijn dorp, maar heeft geprobeerd een bestaan in Istanbul op te bouwen. Het is hem gelukt om zich op eigen kracht te ontwikkelen tot ambtenaar op het kantoor van een ziekenhuis. De eerste jaren van zijn leven heeft Adil zijn vader weinig gezien omdat hij met zijn moeder, oudere zus en broertje in het dorp woonde. Toen hij acht jaar was, vertrok ook het gezin naar de stad. Ze kwamen in een oude wijk in Istanbul en waren heel klein behuist. Aanvankelijk met het hele gezin in één kamer, later met z=1n viereen op twee kamers. *Aarmoede hebben we nooit gekend, honger en dergelijke. Maar toch was het gewoon erg eenvoudig: weinig ruimte, en weinig geld en in die zin was je dus toch echt een tweede generatie kind daar.* @

Adil heeft voornamelijk goede herinneringen aan zijn jeugd, hij heeft zich steeds gesteund gevoeld door zijn ouders, maar ook door anderen in zijn omgeving. Ooms, tantes, onderwijzer op school, ook zij stimuleerden de kinderen om te leren: *Alk kan mij weinig negatiefs herinneren. Wat het leren betreft dat was dus vrij snel ook op lagere school zeg maar ingeprent dat wij moesten leren. En dat zij ook vertelden dat dat leuk was, om dingen te leren, en bijv. arts worden en dat soort beelden. Verder zeiden die ooms en tantes en mijn ouders ook wel,... ja, je moest hard worden en dat soort dingen. Dat is dus vrij positief wat ik mij kan herinneren. Dat soort stimulatie was altijd aanwezig.* @Adil was een ijverige leerling zoals hij zelf zegt, en voldeed in dat opzicht dus ook goed aan de wens van zijn vader. Vader en zijn zoons onderscheidden zich in ambitie van de meeste andere dorpelingen, retrospectief associeert hij zich met andere mensen die het dorp zijn ontgroeid: *AEr was een leerkracht in een ander dorp, die woonde in ons dorp, maar hij was dus leraar in de school waar wij heen gingen, het schoolgebouw was een half uur verder dan ons dorp. Met zijn zoon was ik leeftijdgenoot en vriendjes, en ik heb nog steeds contact met die jongen. Hij heeft het ook goed verder geschopt. Hij is geloof ik eerste havenmeester van de Bosporus, zo=1n soort hoge functie heeft hij nu. Ook zijn vader heeft het later verder gebracht. Hij is ook geëmigreerd maar dan naar Ankara, en hij was een belangrijk persoon op het ministerie van Onderwijs. En die heeft, daar kan ik me dus aardige dingen van herinneren. Over het leren, en leuke dingen van het leven en dat soort dingen. Ja, ik verkeerde in die kringen: schoolmeester op het dorp. Nou dat is het hoogste wat er is bijna.* @ In tegenstelling tot andere ouders ging zijn vader ook vaak naar school, en was hij geïnteresseerd in de prestaties van zijn zoon. *Alk was ijverig en dan waren de leerkrachten altijd positief over mij. Op de*

lagere school zeker. Ik was altijd eerste of tweede qua prestatie want men is daar toch wel meer prestatiegericht dan hier. Dan moest je heel veel uit je hoofd leren en daar was ik redelijk goed in, in die tijd, veel inzet en zo. En dan krijg je dus geregeld schouderklopjes. En mijn vader was ook geïnteresseerd, die ging ook heel geregeld naar school. In tegenstelling tot de rest, heel veel anderen zeg maar. Hij was geïnteresseerd en hij kreeg ook altijd goeie woorden over mij. @

Hoewel Adil nu ver weg is van zijn geboortedorp, heeft het dorp @ een speciale plaats in zijn hart gehouden. Het is niet alleen het dorp zelf, als een geromantiseerde herinnering, het lijkt een gevoel van warmte en betrokkenheid te symboliseren dat hij een belangrijke plaats toekent, zeker bij opvoeding. *Ik heb eigenlijk allemaal goede herinneringen aan die tijd daar. Wij gingen, ik denk zeker vijf, zes jaar achter elkaar naar het dorp, in de vakanties. En dan had je dus ook langere schoolvakanties hè. Dat is drie en een halve maand. De warme periode. Gingen we naar het dorp, dat was altijd prachtig, bij een klein riviertje, dat zijn alleen maar leuke herinneringen, positieve herinneringen. En daar was ook altijd familie, ook in de naburige dorpen.* @ Dat is ook het gevoel dat hij in verband brengt met zijn moeder. Hij is zijn moeder ver voorbijgestreefd in ontwikkeling en leeft nu in een totaal andere wereld, waar zij zich als analfabete dorpsvrouw niets bij voor kan stellen. Als kind al had hij na de lagere school het gevoel dat hij boven haar uit gegroeid was, maar nu is het met recht een wereld van verschil. Maar in het belang dat hij toekent aan warmte en zorgzaamheid als opvoeder is haar invloed toch herkenbaar, al heeft zij dan verder *geen indruk achtergelaten* @ zoals hij zegt. *Mijn moeder is ook een zachtmoedig, zachtaardig iemand. (dat komt ook) omdat mijn vader en moeder bijna uit hetzelfde nest komen. Zo'n klein dorp bestaat bijna alleen uit familie, dus ze zijn ook vrij dicht familie van elkaar. (...) Ze is een fantastisch eenvoudig iemand, die niet op school heeft gezeten, die niet geleerd heeft, analfabeet is. En die kan dus het nieuws op de televisie eigenlijk niet volgen. Zo eenvoudig is ze. En heel goeiig, maar die heeft bij mij geen enkele indruk van wat dan ook achtergelaten. Een moeder die met liefde verzorgt en dat nog steeds doet als ik daar ben. Maar mijn vader, die mis ik wel eens. Ja, zijn persoonlijkheid, maar mijn moeder niet. En ik heb dus ook nauwelijks tot niks meegekregen van haar. Ik kan met haar dus over de telefoon heel moeilijk communiceren. Ik bel iedere keer - ze zijn allebei over de zeventig nu- en mijn vader neemt de telefoon op, en aan het eind geeft hij haar altijd de telefoon. Maar ze heeft dus ook helemaal geen telefooncultuur, (dat is ook een cultuur, over de telefoon praten) gehad. Iedere keer, dat is al jaren zo. als ze mij aan de telefoon*

heeft is ze in de war. Dan weet ze geen woord te zeggen, het is slecht te horen, het is over en weer even schreeuwen en dan met enige moeite goeiedag zeggen en arreederci.(...) En als ik daar ben, als ik haar zie, dan is ook... ze is gewoon leuk er bij. Ze doet haar best, niet zo fysiek perfect meer natuurlijk. Maar ze zit altijd lekker erbij en lekker handen vasthouden en lachen, omarmen en dat soort dingen.@

Ouderschap

Wat vindt hij nu als vader de meest belangrijke dingen om zijn kinderen mee te geven? Het interessante van Adils verhaal is dat hij zelf duidelijk in termen van tradities of lijnen naar het verleden denkt. Niet alleen bij zichzelf, maar ook in de houding van zijn partner trekt hij lijnen naar het verleden: zij is meer met opvoedkundige aspecten bezig en dat is in overeenstemming met de onderwijzerstraditie waaruit zij komt.

Respect voor anderen, zelfvertrouwen, zelfstandigheid en sociaal gedrag zijn zaken die voor hem bovenaan staan, wanneer het gaat om wat hij z=ñ kinderen bij wil brengen.. Hij brengt deze zaken rechtstreeks in verband met het belang van een zorgende houding. *ANou dat is ook iets waarvan ik denk dat ze dat meekrijgen. Meenemen. Dat heb ik voor mijn gevoel van mijn vader meegekregen. Dat is dan in dit geval je kind of je vriendin die ziek is en die verzorgd moet worden. Maar dat is ook de buurvrouw. (...) En dat is ook een aspect wat je dan meeneemt, een aspect van socialisatie, dat begint bij jezelf. Dat moet een mens doen vind ik. En dat begint bij jezelf en daar heeft je naaste omgeving gewoon baat bij.@* Hij heeft zelf ook zo=ñ houding meegekregen en zich die zo eigen gemaakt dat het deel uit maakt van wie hij is.*ANou ik ben niet echt bewust, ik ben van huis uit een veel meer verzorgend type. Bij ziekte, zelfs nu nog op deze leeftijd, komt m=ñ dochter altijd naast mij liggen. Alle zieken brengen de nacht bij mij door. En dat heb ik van mijn vader. Mijn vader was ook altijd bezig, mijn moeder niet, minder. Het was altijd de hand van mijn vader die ik me kan herinneren, die over mijn voorhoofd voelde of ik nog koorts had, of ik het warm had. Of ik iets moest drinken, of iets eten. En dat soort dingen daar was hij altijd mee bezig. En die traditie die gaat dus via mij door. En ... dat zit waarschijnlijk in mijn genen.@*

Kritiek heeft hij op een houding die hij tegenwoordig veel ziet: dat ouders toch van alles verwachten van hun kind, dat een kind als het ware de liefde en de aandacht van zijn ouders zou moeten »verdienen«. Dit is een houding waar hij wars van is: hij benadrukt juist dat voor hem de liefde voor een kind onvoorwaardelijk is: *A Ik heb dan*

soms hier het gevoel, dat je dus voor die liefde die je geeft ook van je kind iets moet verwachten. Je moet dus iets doen om iets te krijgen... het is heel moeilijk uit te leggen. Maar bij mij zijn die dingen dus onvoorwaardelijk. Ook ten aanzien van je kind. Je verwacht iets. Ik verwacht niks. Ik heb dat ook van mijn vader zo geleerd. Je hebt natuurlijk altijd wel verwachtingen van kinderen. Maar het is dus nooit, zo heb ik het niet gevoeld. Als je dit niet zou doen, of als je dat niet zou doen, dan hou ik niet meer van jou of je bent voor mij afgeschreven. Dat heb ik nooit bespeurd bij mijn vader.(...) En ik zeg niet dat dat ingebakken zit in die cultuur, of ingebakken zit in dat Islamitische geloof, dat weet ik niet. Misschien heeft dat er in de verte wel wat mee te maken, maar ik heb het gewoon van mijn vader. Niet van mijn moeder. Dat vind ik dus echt zo. Heel duidelijk.@

Ook het punt van opleiding, maar dan vooral in de zin van doorzetten, inzet leveren komt hier terug. Hij vindt het belangrijk dat zijn kinderen een goed opleidingsniveau halen, en ook op dat punt refereert hij aan zijn eigen ouders, die niet hebben mogen leren. Wat hij daarbij meer wil doen, dan hij zelf gehad heeft, is zijn kinderen zoveel mogelijk extra's, m.n. in de zin van culturele bagage meegeven. *Alk heb in feite niks gekregen. Ik heb een moeder die analfabeet was. Die niet eens een krant kon lezen en dus ook absoluut niet bezig is of kan zijn met kunstzinnige dingen en met andere soortige socialisatie, en dat je bewust de kinderen wat meegeeft. Dat heb ik dus niet meegekregen. Wel heel veel liefde. In tegenstelling tot wat ik zelf van huis uit heb gekregen, probeer ik dat ze enigszins kunstzinnige interesses hebben. Dat is voor mij belangrijk voor hun eigen welbevinden. Met sport bezig zijn, met goed voor je lichaam bezig zijn, maar met name muziek zijn ze bezig. Met toneelachtige dingen zijn ze bezig. En dat is wat je dan buiten school om enigszins zelf in de hand kunt houden... en dat kost heel veel geld. Dat is wel zo. Dus we rijden ook geen auto. Of geen dure auto. Wij kunnen ook zonder auto, dat is voor mij niet zo belangrijk, ik wil liever dat kinderen op een cursus zitten waar ze iets aan hebben en plezier in hebben dan dat wij in een auto rijden.@*

Zijn Turkse achtergrond is op zichzelf geen direct referentiekader voor Adil, zij het dat hij bij bepaalde aspecten die hierboven aan de orde kwamen en die hij belangrijk vindt, hij er wel naar verwijst. De kinderen zijn ook niet tweetalig opgevoed, maar in zijn hart vindt hij het wel jammer dat er geen ruimere Turks-sprekende kring om hem heen is zodat zijn kinderen op een ongedwongen manier Turks zouden kunnen horen. Met name mist hij dat hij ze geen Turkse liedjes heeft kunnen leren. *AJa... af en toe mis ik m=n familie. En ik zou inderdaad zeker toen de kinderen klein waren, mijn*

zuster, dat is zo'n fantastisch mens, die zou ik heel graag hier in de buurt graag willen hebben en dan zouden we ook enigszins wat aan de taal [Turks] gewerkt kunnen hebben. Maar ook gewoon een andersoortige warmte, die je dan van dat soort mensen in je omgeving kunt hebben. We hebben bijvoorbeeld een zwager die hier in de buurt woont en daarmee hebben we goede contacten. Die hebben ook kinderen en dat is leuk en zo. Maar ik heb dus wat mijn kant betreft heb ik dus helemaal geen enkele familie hier. Dat is een gemis. Maar het is ook een keuze die ik ooit gemaakt heb om deze kant op te komen en hier te leven. Het is een bewuste keuze. @Met de Turkse gemeenschap zoals die hier vaak wordt gepercipieerd in de media en in veel onderzoeken heeft hij weinig van doen. **A** Het [Turkse achtergrond] speelt niet een bewuste rol. Ik ben in die zin niet bezig om zoals sommige Turken doen, om mijn kinderen naar moskeeën sturen of naar iets vergelijkbaars, om een bepaald iets van de cultuur of van dat geloof over te brengen. Daar ben ik absoluut niet bewust mee bezig. Ik laat dingen op zijn beloop. Wij zijn een modern gezin. [onderstreping LB] Dat kan ik wel noemen. In die zin dat er ja heel veel vrijheid is in feite. En dingen die ze meemaken, tijdens vakantie, via mij, mijn houding, dingen die ik van mijn vader heb, van mijn achtergrond heb en die gaat onbewust enigszins over in je houding naar je kinderen. Maar het zijn dan niet, zeg maar concreet noembare dingen. We zijn ook niet tweetalig bijvoorbeeld. Ze spreken wel wat woorden. Ze kennen wel wat woorden. Ze kennen heel veel van die cultuur en dergelijke, omdat we daar geregeld zijn. Maar ik heb hier dus geen omgeving waar Turks wordt gesproken. Ik ben in mijn eentje hier. Bovendien moest ik zelf nog goed Nederlands leren spreken, toen m'n dochtertje geboren werd. En ik heb ook voorkeur gehad om Nederlands te hebben als voertaal. Ik krijg best verwijt van haar daarover, ze vindt dat ik dat best had kunnen doen. (..) Ik heb het wel geprobeerd, met liedjes bijvoorbeeld. Maar het lukte mij absoluut niet. Ik kon geen enkele liedje uit mijn mond krijgen wat in Turkije, in die traditie, die cultuur, niet eens door moeder maar door oma wordt gezongen. Een liedje zingen voor een kind, dat doet oma bij ons. Of ja goed, moeder zal het ook wel eens doen. Maar eerder oma, dus dan een vrouw hè. @

Adils netwerk bestaat overwegend uit vrienden. Zijn eigen familie woont in Turkije en in Duitsland, zodat het contact met hen noodgedwongen beperkt is. Wel maken leden van zijn schoonfamilie deel uit van zijn netwerk, maar de band is niet erg hecht. Meer contact en steun vindt hij bij vrienden en buurtgenoten. **A** Meestal praat ik met

ouders van ongeveer vergelijkbare kinderen, in de vergelijkbare leeftijd. Dus dat zijn dan een zwager en een schoonzuster, en we hebben een paar hele goede vrienden. Maar met die mensen daar praat ik zowiezo over van alles. En ook hier in de buurt, in de wijk zijn mensen waar we contact mee hebben, zoals Kees, die heeft ook twee kinderen in dezelfde leeftijd. En nu praten we weleens daarover. Bijvoorbeeld dat ik zeg, ik vind dat iemand uit deze buurt kinderen moet kunnen en mogen aanspreken op iets wat ze niet goed doen. Want dat doet Kees, en dat vind ik ook goed. Maar sommigen anderen vinden het weer niet goed, want je moet je absoluut niet bemoeien met andermans kind! Dan krijg je soms wel moeilijkheden.@

Voor Adil is het idee van een betrokken gemeenschap waarin kinderen opgroeien een belangrijke waarde. Het is iets dat hij node mist in de huidige opvoedingspraktijk. *AWat ik mis in onze directe kring is een oudere generatie zoals ik dat zelf als kind heb meegemaakt met meer mensen om me heen, met tantes en oma en opa. Het gaat vooral om oudere mensen, familie, ooms, tantes en dat soort figuren die dus echt een hele aardige leuke rol kunnen spelen in de opvoeding van kinderen. Dat kinderen in geborgenheid opgroeien en dat ze vertrouwde terugval-adressen hebben. Dat hebben ze nu ook wel maar, het is iets ja, toch iets vrijblijvends. Nou moeten we het allemaal precies regelen, en van tevoren afspreken. Het is geen vanzelfsprekendheid dat je even als klein kind bij je oma langskomt of bij je tante aanklopt en niet meteen agenda opentrekken van ik heb geen afspraak met jou. Dat moet hij dus met de buurvrouw wel doen. Hij gaat er geregeld heen, maar het moet van te voren wel afgesproken worden.*

Hij doelt hier op de aanwezigheid van oudere mensen in de leefomgeving van kinderen. Een aanwezigheid die vooral als *Abetrokken ander@* van belang is, en niet specifiek als adviseur of raadgever. Zelf weet hij als ouder het beste wat goed is voor zijn kinderen. *Alk heb zelf aan dat soort situaties leuke en positieve herinneringen. En ik geloof ook dat er vanuit de familie, zeg maar vanuit een oudere generatie,.. dat een oudere generatie heel wat over te brengen heeft aan een jongere generatie. Dat is dan vaak niet bewust dingen van .. ja, meestal weten ze natuurlijk niets. Wij weten het meestal beter. Ik weet meestal beter dan wie ook, dan welke beroepskracht, en zeker dan mijn moeder of mijn schoonmoeder, hoe ik mijn kinderen op moet voeden, ... maar hun aanwezigheid draagt iets bij. Iets wat je heel moeilijk onder woorden kunt brengen. Al is het alleen maar een bepaalde vorm van liefde. Dat vind ik dus een gemis. En zeker ook een gemis in opvoedkundige zin. Ik denk dat heel veel mensen dat soort dingen missen in de moderne leven, het*

Nederlandse leven zeker, maar ook in Istanbul maken de mensen nu dat soort situaties heel veel mee. En ik vind dat zulke mensen eigenlijk in de opvoeding in beeld moeten zijn voor kinderen.®

erfenis

Migratie is een thema dat steeds aanwezig is in Adils verhaal: ergens naar toe komen als migrant werkt door in de houding van ouders naar hun kinderen, het is ook bij uitstek een thema dat over generaties loopt. Adil heeft hier een scherp gevoel voor: een stadsmens= word je niet binnen één generatie. Een houding van >je kansen grijpen<, je best moeten doen om erbij te horen, speelt een belangrijke rol bij de adviezen die ouders hun kinderen geven. *¶We hadden ook op de lagere school ontzettend veel huiswerk. Dus heel veel zelf doen. Leren. En omdat we zo klein woonden, was dat meestal een punt. Maar desalniettemin heeft m=ñ vader, en ook onze omgeving ons ontzettend gestimuleerd om te leren en goed je best te doen: ¶wij hebben zelf niet kunnen leren, en jullie hebben de kans, jullie moeten verder.=En in die zin waren ze altijd goed bezig. Dus dan, dat zie je bij heel veel immigrantenkinderen ook, die vorm van inzet.®*

Het andere thema dat Adil erg belangrijk vindt, is een houding van zorgzaamheid. Deze twee thema's : migratie/ontwikkeling enerzijds en zorgzaamheid/ warmte komen samen in een lijn in zijn leven, die over meerdere generaties loopt. Hij plaatst zichzelf in een traditie van zorgzaamheid®die hij terug traceert van zijn oma, via zijn vader en zichzelf, en die hij door wil geven aan zijn dochter. Het verhaal is te mooi om niet uitgebreid weer te geven: *¶Mijn oma dus, die heb ik ook redelijk bewust meegemaakt: goeie herinneringen, ik was haar lievelingskleinkind. Dat weet ik dus nog heel goed, sommige andere tantes en ooms die vertellen het nog steeds..., zij is dus een stadsmens in tegenstelling tot de rest van mijn vaders familie. En mijn oma komt uit een stad helemaal in het oosten van Turkije, dus duizend en nog wat kilometers verderop waar wij vandaan komen. Mijn opa die gaat in de eerste Wereldoorlog vechten ergens in Jemen, Zuid-Arabië, die hoek. En na afloop van de oorlog gaat hij terug. Hij is al getrouwd, maar in Oost Turkije ontmoet hij mijn oma. In die tijd kon je je nog permitteren om als echte Islamiet een tweede vrouw te hebben, en hij blijft daar hangen, en gaat dus trouwen met mijn oma, en neemt haar mee naar het westen. Hij is ook een mazzelkont, hij komt aan en blijkt zijn eerste vrouw overleden. Hij is dus jarenlang weggeweest. Dat zijn andere tijden, andere*

leefwijzen. Maar mijn oma is dus het eerste vrouwelijke rokende wezen in de hele omgeving. Niet alleen in ons dorp, maar in de hele omgeving heeft nog niemand dat meegemaakt. En dus die komt uit de stad (...) en stadsleven, stadsmensen dat is gewoon heel anders. Zij is dus een type die ook heel verzorgend was. Dus een heel andere type was dan alle andere mensen, en redelijk sociaal, een enigszins ontwikkeld type, mijn oma in het dorp. En ik vermoed dat een bepaalde houding, het is een groot woord om dat echt te omschrijven en belangrijk te maken maar, het is vaak een houding, dat dat een lijn is vanuit haar richting naar mijn vader en naar mij dus ook. En ik zou me kunnen voorstellen dat dat bij m-n dochter doorgaat. Bij m-n zoon absoluut niet, hij is een heel ander type. @Dit onderscheid ziet hij ook in het gezin waarin hij opgroeide: zijn zuster heeft het ook, maar z-n broer weer niet. Het meest identificeert hij zich dan ook met zijn vader op dit punt: #Wat voor mens is mijn vader? Een aardige vader, niet streng. Ik kan mij niet herinneren dat ik een klap van hem kreeg. Dus slaan en dat soort zaken ken ik helemaal niet. Een vrij zachtaardig iemand dus. Heel zachtaardig. En heel goeiig. Heel bekend ook als weldoener in de kringen van zijn vrienden, familie en dergelijke. Dus altijd bezig iets goeds te doen voor de gemeenschap. In onze oude wijk heeft hij aan de wieg gestaan van het laten bouwen van een moskee, hij is daar altijd actief in gebleven. En hij is nu anderhalf jaar, twee jaar bijna in die nieuwe wijk en daar is hij dus ook met zoiets bezig. (...) Het is de aardigste mens die ik ken, mijn vader. Ondanks alle botsingen die ik met hem gehad heb over het geloof en de politiek, later toen ik in de pubertijd zat, ondanks dat probleem is het voor mij een uitstekend mens. Aardig mens. En ik wil graag ook zo overkomen en zo zijn. En die lijn wil ik verder geven aan mijn kinderen. @

In het verhaal van Adil komt duidelijk naar voren dat hij belangrijke thema's in zijn leven in verband brengt met een familietraditie. Door zijn vertrek naar Nederland woont hij nu op grote afstand van zijn familie. Het lijkt erop dat hij juist die elementen die hij hier mist, een houding van betrokkenheid, van vanzelfsprekende geborgenheid waarin kinderen volgens hem zouden moeten opgroeien, plaatst in zijn erfenis, in een familiale context. Zijn familie is ver weg, maar door middel van zijn erfenis wil hij de band in stand houden.

Inge

introductie

Inge (38) - die in hoofdstuk 4 al vertelde over het belang van respect voor anderen in haar leven en opvoeding - is moeder van een dochtertje van 4 jaar en werkt 32 u per week als coördinator in de volwasseneneducatie. Inge heeft sociale wetenschappen gestudeerd. Tijdens de studie leerde zij haar huidige partner kennen, die eveneens 32 uur werkt in een beleidsmedewerker bij de overheid. Ze wonen in een rustige plaats in de Betuwe in een ruime woning uit de jaren dertig. De inrichting is functioneel, met een aparte kinderhoek. Ze zijn niet religieus, en hebben gekozen voor een Jenaplan school voor hun dochter.

kindertijd

Inge is opgegroeid in een dorp in Oost Groningen, waar haar vader een klein boerenbedrijf had. Inge was de middelste in een gezin van 4 kinderen, 2 jongens en 2 meisjes. Haar vader moest als kleine boer hard werken om het bedrijf draaiende te houden, haar moeder had een dagtaak aan de kinderen en het huishouden. Haar ouders waren gelovige katholieken en vonden het belangrijk dat hun kinderen leerden, iets waar zij zelf geen kans voor gekregen hadden. Inge omschrijft haar ouderlijk gezin als een rustig gezin, ze deden veel spelletjes samen. *Heel veel spelletjes. Allemaal deden we mee, mijn ouders ook. Ja, elke avond, elk weekend. Dus dat is iets dat wat ik me heel goed herinner. Wij waren.. wij zijn echt zo'n spelletjes gezin. Altijd kaarten, altijd spelletjes doen. Ik ben nu ook een spelletjes mens, dus ik vind het ook gewoon heel leuk om te doen. Het is gewoon heel gezellig en dan met name in de winteravonden, als mijn.. dan had mijn vader.. ik denk dat het initiatief dan ook heel veel van hem uit ging. In de zomermaanden speelden wij natuurlijk gewoon 's avonds toch heel veel buiten, tot het tijd werd om naar binnen te gaan. Maar van de wintermaanden, van september tot het voorjaar, altijd spelletjes.@*

De sfeer in het gezin was goed, de kinderen hoefden weinig mee te helpen. Haar moeder was er altijd voor de kinderen. *Mijn moeder zorgde voor de kinderen en het huishouden en mijn vader die zorgde voor het gezinsinkomen. Daar komt het grofweg op neer. Dus heel traditioneel. Waarbij hij op zondag dan.., als ie vrij was, dingen met ons deed. Wat mijn vader deed daar kan ik me eigenlijk vrij weinig van herinneren; wat zijn rol daarin was. Omdat ie er gewoon vrij weinig was, natuurlijk. Heel vaak ook op zaterdag werken. Ik denk wel dat hij ook de leuke dingen met ons deed: de spelletjes, en erop uit trekken. Dat deed hij dan denk ik met ons, terwijl zij meer aan het zorgen was. En bijvoorbeeld het straffen dat.. ja, heel traditioneel, denk ik. Zij ook wel, maar als ze uiteindelijk de kinderen niet onder de duim kon krijgen, dan dreigde ze met mijn vader. Zo van: "... dan vertel ik het tegen papa." Waardoor hij natuurlijk degene wordt die straft of in die rol dreigt terecht te komen. Zo zie ik hem niet, maar ik weet.. ze heeft het wel eens verteld dat ze daar altijd mee dreigde en hij heeft daar ook wel eens wat over verteld. Dus ik weet dat dat zo vroeger gegaan moet zijn.@*

Inge herinnert zich dat haar vader het vooral van belang vond dat zijn kinderen respect voor anderen hadden, en dat je niet beter was dan een ander omdat je bed toevallig ergens anders had gestaan. Een tweede boodschap die Inge zich duidelijk herinnert van haar vader is het belang dat hij hechtte aan jezelf ontwikkelen: *"Mijn*

vader vond het heel belangrijk dat wij voor onszelf zouden kunnen zorgen. Hij had zussen die alleen maar konden praten over kinderen en het huishouden. Daar heeft hij zich altijd aan gestoord. Dat heb ik van hem meegekregen. Leren was heel belangrijk. Je moest er wel wat voor doen. Als je er niks voor deed waren de consequenties voor jezelf. Leren was vooral kennis verrijken. Hij vindt het heel belangrijk dat je kennis hebt, dat je weet wat er speelt in je omgeving. En in die zin dus ook iets anders dan alleen maar een middel om hoger op te komen. Ik heb nooit het gevoel gehad dat ik mijn milieu moest ontstijgen. En ik heb ook nooit het gevoel gehad dat ik in het gezin meer was omdat ik de enige was die naar de universiteit ging."

Van haar moeder herinnert zij zich een minder eenduidige boodschap, waarin ook het accent wat anders ligt. Haar vader benadrukt het aspect van ontwikkeling, terwijl het haar moeder vooral gaat om het niet afhankelijk hoeven zijn van een ander. *"Mijn moeder heeft altijd wel gezegd: "Zorg dat je economisch zelfstandig bent." Zij was financieel afhankelijk van mijn vader, ze had nooit een eigen inkomen. Al het geld wat hij verdiende ging in de boerderij zitten, of ze het er nou mee eens was of niet. En eh.. ze hebben het ook een hele lange periode niet zo breed gehad. Dus moest zij, denk ik, ook heel voorzichtig omspringen met geld. Ja, ze hebben denk ik, toch behoorlijke geldzorgen gehad. Waarbij de prioriteit dan toch altijd bij het bedrijf lag en niet zo zeer bij andere dingen die mijn moeder denk ik belangrijk vond. En dat heeft ze me wel ingeprint. Zo van die economische zelfstandigheid: "Zorg dat je niet afhankelijk bent." Mijn moeder is daar trouwens wel wat dubbelzinniger in geweest dan mijn vader. Dus je moet wel je eigen inkomen kunnen verdienen, maar aan de andere kant moet je ook goed aan de man komen."* Het gegeven van de dubbele boodschappen die dochters van huis uit meegegeven worden is voor de tweede helft van de twintigste eeuw uitgebreid gedocumenteerd, en blijkt ook in de hedendaagse oriëntaties van jongeren op zorg en werk nog te herkennen (Du Bois-Reymond 1991, Peters 1992). Meer dan in woorden heeft haar moeder in haar houding van "er altijd zijn voor de kinderen", de tijd en de aandacht die ze aan haar kinderen besteedde, bij Inge de indruk achter gelaten dat kinderen voor haar moeder op de eerste plaats kwamen.

Het katholieke geloof was ook erg belangrijk: veel meer dan de hoge afkomst van haar partner (dat vonden ze niet belangrijk) telde voor haar ouders dat hij katholiek was. Haar moeder vindt het ook erg jammer dat zij nu niets meer aan het geloof doen,

maar, en daarin benadrukt zij weer het belang van de familieband: je bent er niet minder om.

Ouderschap

Inge omschrijft hun gezin als een gezin waarin het kind "heel erg centraal staat". Ze hebben duidelijke regels: er wordt aan tafel gegeten, avondeten en ontbijt ook. Gezamenlijk eten is een belangrijk ritueel, het zijn momenten van samen zijn waarvoor tijd genomen moet worden (voor zover het werk dat toelaat). Ook daarbij zijn er duidelijke regels: bord leeg eten, recht zitten aan tafel. Ze proberen een duidelijke lijn te volgen en als ouders consequent te zijn. Geen discussie tussen de ouders waar hun dochtertje bij is, in noodgeval praten ze engels. *"Liever iets doen wat tegen je eigen gevoel in druipt, tenzij het heel extreme dingen zijn, en het later proberen met elkaar recht te breien, dan waar zij bij is heel onduidelijk zijn."* Hoewel voor Inge het moederschap heel belangrijk is, zou ze ook niet zonder werk kunnen: *"Ouderschap is belangrijker. Zonder meer. Maar zonder werk zou ik ook niet kunnen. Je moet mij niet full-time moeder laten zijn. Je moet mij ook geen werk geven waarin geen uitdaging en verantwoordelijkheid zit. Dat is heel gecompliceerd. Ik maak het mezelf daar mee ook niet makkelijker. Die leidinggevende baan die ik nu heb vraagt heel veel van mijn tijd en mijn energie. Ik zou niet anders willen."*

Als ze zich op dit punt vergelijkt met haar buurvrouw die huismoeder is, weet ze zeker dat ze dat nooit zou willen. Zoals voor veel werkende moeders van haar generatie geeft Inge aan de combinatie werk -ouderschap ook voor haar niet spanningsvrij is. Zelf heeft ze positieve herinneringen aan haar eigen moeder "die er altijd was", in tegenstelling tot een jeugdvriendinnetje die thuis kwam "in een leeg huis". Ze is zich er van bewust dat ze toen dacht: ik wil nooit een werkende moeder, en dat ze dat nu zelf voor haar dochter wel is. Het weerhoudt haar er niet van om te werken, maar maakt wel dat er een element van schuldgevoel dicht onder de oppervlakte zit. Zo probeert ze de tijden dat ze thuis is met haar dochtertje ook helemaal aan haar te besteden, en krijgen de soms korte momenten van contact aan het eind van de dag extra gewicht. Het is belangrijk dat die momenten leuk zijn, en haar kind mag er niet onder lijden dat zij zo nodig wil werken.

Kinderen opvoeden is in de eerste plaats leuk, stelt Inge. Kinderen groot brengen is heel erg genieten, zij en haar partner hebben heel bewust gekozen voor kinderen en vinden het ontzettend leuk, de drukte, de gezelligheid. Uit haar beschrijving van de

omgang met haar dochtertje spreekt veel enthousiasme en aandacht: *"Dat aanhankelijke, de overgave dat is iets fantastisch. Dat ze zo trots kan zijn dat ze al kan schrijven en tellen. Dat heel langzaam opengaan van de wereld voor haar. Dat vind ik ontzettend leuk om te zien. Het steeds groter worden, het uitstralen. En dat vind ik leuk omdat ik leer om heel anders naar dingen te kijken. Dat ik kleine dingen weer veel meer kan waarderen."*

De meest centrale waarde in Inges eigen leven, die zij ook aan haar dochter wil meegeven is respect voor anderen. Hieraan heb ik ook in hoofdstuk 4 al aandacht besteed, ik zal er hier dus kort over zijn. Respect voor anderen wil zij haar dochter bijbrengen, en zij hoopt ook voor haar dat zij tevreden met zichzelf zal zijn en mensen om haar heen zal hebben die haar waarderen zoals zij is. Een derde accent legt Inge op kunnen genieten van het leven. Ze hoopt dat haar dochter plezier zal hebben, en dingen kan ontdekken in het leven zonder verstrikt te raken in allerlei regeltjes. Tenslotte vindt Inge het ook van belang dat haar kind weet heeft van manieren, hoe je je hoort te gedragen. Of ze zich uiteindelijk aan die omgangsvormen houdt, is dan weer minder van belang, als ze maar weet hoe het hoort.

Inge heeft een omvangrijk netwerk, dat overwegend uit vrienden bestaat. Voor de directe praktische steun kan zij zonder moeite vijf verschillende mensen noemen die ze kan vragen. Dat zijn voor een deel wat meer "oppervlakkige" relaties (kennissen, ouders van kinderen, burens) die in de buurt wonen en elkaar soms via school onderling kennen op eenzelfde oppervlakkige manier. Daarnaast, met geringe overlap, zijn er mensen die belangrijk in haar leven zijn als vriend(in) of familie, mensen die dierbaar zijn en op meerdere levensgebieden belangrijk. Bij het bespreken van praktische kwesties in de opvoeding vindt zij vooral ervaringskennis belangrijk, en dan zoekt zij onder haar vrienden vooral de inspirerende voorbeelden: *"In eerste instantie proberen we er met z'n tweeën uit te komen. En dan hele goeie vrienden die kinderen in een vergelijkbare leeftijdsfase hebben. Ik kan me niet voorstellen dat ik speciaal daarvoor de telefoon zou gebruiken; dergelijke problemen hebben we nog niet gehad. Maar er zijn wel een paar hele goede vrienden, die haar ook goed kennen, waarmee we het zouden bespreken. Maar ook bijvoorbeeld met de burens aan die kant. Dat zijn ook goede vrienden. Hebben ook kinderen in de vergelijkbare leeftijd. Wat ook wel een criterium is dat je het ouders vind waarvan je denkt die gaan op een leuke manier met hun kinderen om, de inspirerende voorbeelden. En je kijkt daar bij altijd naar de ouders van wat oudere kinderen die dus al iets meer voor*

lopen. Dat we de effecten van het gedrag kunnen zien. Die zijn heel leerzaam. Met m'n familie zou ik het ook wel bespreken, maar niet uitsluitend. En niet in eerste instantie. Ik zou ze niet opbellen met: Ma, hoe moet ik dit doen. Maar als ik er ben zal ik het wel aankaarten. En vragen of ze iets herkennen, hoe ze het zouden doen. Dat wel."

De band tussen de gezinsleden was -en is nog steeds- heel sterk. Inge noemt ze met enige plechtigheid "de banden des bloeds", een heel basale onderstroom van vertrouwen, het gevoel dat je altijd bij elkaar terecht kan. Ze ziet haar familie niet zo heel veel, maar wel intensief: zo gaan ze een aantal keren per jaar met de familie een paar dagen in een huisje. Het is vooral een gezellig en vertrouwd samenzijn, waarin de nadruk ligt op het gezamenlijk dingen doen, en niet zo zeer op gesprekken. Bij vragen over opvoeding zou ze niet in eerste instantie met haar familie praten, maar met goede vrienden die kinderen in dezelfde leeftijd hebben.

Het belang van respect voor anderen komt ook terug in de manier waarop Inge haar netwerk omschrijft. Een aanduiding als *mons soort mensen* spreekt haar niet aan: *Mijn soort* dat vind ik eng klinken. Net alsof ik iets anders uitsluit. Terwijl ik denk, ik hoor wel bij een bepaalde laag, een bepaalde klasse. Ik ben een werkende ouder die werk en kinderen heel belangrijk vindt, en die daar heel bewust mee wil omgaan. Die meer belangrijk vindt dan alleen tv en chips, die zichzelf probeert te ontwikkelen. Dat zijn een aantal typering. Dat brengt automatisch met zich mee dat je een bepaalde groep mensen om je heen verzamelt die dat ook belangrijk vinden. Toch kan zij wel groepen benoemen waar zij zich niet mee identificeert: *Bijvoorbeeld met mensen die regels en normen opleggen omdat het regels en normen zijn, daar heb ik moeite mee. ... En waar ik ook heel veel moeite mee heb is kak*, veel geld hebben en je daar op voor laten staan. Het louche, maar ook het *oude rijke* (1:11) Aangezien haar partner uit een bovenlaag van de maatschappij afkomstig is, heeft zij daar toch aan moeten wennen in de omgang met sommige leden van de schoonfamilie.

Erfenis

Inge voedt haar dochtertje in een heel ander situatie op dan die waarin zij zelf is grootgebracht. Zij heeft het platteland van Groningen verruild voor de randstad, en is sociaal aanzienlijk gestegen ten opzichte van haar ouders. De band met haar naaste familie is onverminderd sterk, hier en daar vertelt zij in haast religieus aandoende bewoordingen over het belang van familie voor haar. De band is goed, op een haast

vanzelfsprekende manier, waarbij het niet nodig is om al te veel details van elkaar te weten.

"Ik zie mijn familie denk ik gemiddeld één keer in de zes weken. En dan zien we elkaar minimaal twee, drie dagen.(...) Het is niet zo dat we daar dan even op bezoek gaan. Het is veel intensiever. Ik kan niet zonder familie. Dat is ook iets dat ik heb meegekregen in m'n opvoeding. Ik vind familie belangrijk: de banden des bloeds. Terwijl.. van vrienden pik ik meer dan van mijn familie. En bij mijn familie bespreek ik niet alles. Maar kom niet aan mijn familie! Van mijn vrienden weet ik meer, wat ze beweegt, wat ze bezig houdt, dingen waar ze mee zitten. Problemen die ze hebben. En dat kan ik bij mijn familie wel benoemen maar daar hoeft niet altijd heel uitgebreid over gepraat te worden. Dat is een gevoel, een basis, en die is goed. En ik kan altijd op ze terug vallen. Wat er ook gebeurt." Inges ouderlijk gezin heeft haar ook geborgenheid en vertrouwen geboden, deze houding wil zij voortzetten in haar huidige gezin. Het is niet iets wat krampachtig nagestreefd hoeft te worden, het is er gewoon. Eerder lijkt het tegenovergestelde iets waar ze alert op moet zijn: zit ze er niet tévéél bovenop? *"Je kunt een kind ook overladen met liefde en het daardoor in een probleemsituatie brengen. Wat je nooit hebt gewild maar wat onbewust wel een rol kan spelen, als je steeds maar blijft zeggen: ik ben zo blij dat je er bent."* Op dat punt herkent ze bij zichzelf iets van haar moeder: de neiging om te toegeeflijk te zijn. Eigenlijk is ze zelf erg beschermd opgevoed, en was haar moeder makkelijk te overreden om toch maar toe te geven aan de wensen van haar kinderen. Ze vindt dat niet zo goed, de wereld is hard, en daar moet je als ouder je kind op voorbereiden. Ze probeert dus zelf consequenter te zijn als opvoeder.

Er lijken zich in dit verhaal geen grote breuken of conflicten voor te doen. Inge heeft goede herinneringen aan haar jeugd en heeft nog steeds een goed en redelijk intensief contact met haar ouders en broers en zus. Er zijn doorlopende lijnen, er is overwegend continuïteit. Naar mijn mening zou deze erfenis in de eerste plaats als een morele erfenis getypeerd kunnen worden. De algemene basiswaarde van respect voor anderen traceert zij zelf als iets wat zij meegekregen heeft uit haar eigen jeugd. Op de middelbare school zat zij als boerendochter in een Atheneum alpha klas met bijna allemaal middenklasse kinderen. Er zaten heel weinig kinderen in die klas uit lagere milieus. Ze heeft daar een gevoel gehad van minder zijn, anders zijn. Respect voor anderen is voor haar een emotioneel geladen begrip, meer dan een belangrijke abstracte waarde. In hoofdstuk 4 vertelde zij hoe respect voor haar voelde als Aeen

heftige emotie". In haar studie en beroepskeuze heeft het uitgangspunt van respect voor anderen ook meegespeeld. Vroeger thuis droeg haar vader altijd uit dat je niet minder bent omdat je bed toevallig ergens anders staat. Terwijl het respecteren van anderen voor haar ouders duidelijk gegrondvest was in hun overtuigde katholieke geloof, is voor Inge die waarde belangrijk gebleven, maar niet in een religieuze context.

Zij is maatschappelijk gezien een duidelijke stijger, de enige van de kinderen die gestudeerd heeft. Als gevolg van deze maatschappelijke stijging heeft zij een gebrek aan kennis over manieren en etiquette als belemmering ervaren, en ze wil nu dat haar dochter wel die kennis meekrijgt. Zo kan zij zichzelf nog heel goed herinneren dat het eerste bezoek aan haar toekomstige schoonouders moeizaam verliep en het verschil in cultureel kapitaal zich manifesteerde in het bordje voor de sla. *A Ja, heel duidelijk het bordje voor de sla. Dat is me altijd bij gebleven. Ik ging daar eten, werd echt in de mooie kamer ontvangen. Gelukkig zeiden ze later dat ze dat nooit meer zouden doen. Maar het eerste begin was daar gewoon eng. We gingen aan tafel zitten en er stonden overal om het bord van die kleine bordjes en ik wist bij god niet wat ik er mee moest doen. Ik weet niet eens meer wat we gegeten hebben. Maar er was ook sla bij en ik schepte die sla gewoon op mijn bord. En toen zei mijn schoonvader heel fijntjes: Aje mag het ook daar op doen. Toen dacht ik: oh nou weet ik waar het voor is! (...) Na jaren heb ik het tegen hem gezegd en het gekke was dat hij het zich nog wist te herinneren ook. Dus waarschijnlijk was het voor ons alle twee een pijnlijk moment.*

Een tweede belangrijke boodschap die zij van haar eigen ouders heeft meegekregen is het belang van leren. Haar ouders die zelf de kans niet gehad hebben, hebben hun kinderen sterk gestimuleerd om verder te leren. Bij Inge, die deze opdracht vervuld heeft, krijgt deze waarde toch weer minder gewicht: plezier hebben vindt ze voor haar dochter belangrijker dan verder komen. Mogelijk is dit ook te zien als een modernere invulling van noodzakelijke vaardigheden, van het kunnen relativeren van het belang van opleiding wanneer je zelf vrij "hoog" zit. De aard van de erfenis is hier vooral positief.

5. Erfenis als >gemengd genoeg=<

Met deze typering duid ik een middengroep aan, het zijn ouders die noch een overheersend positieve, noch een overheersend negatieve houding ten aanzien van hun

erfenis hebben. Hoewel deze groep het minst uitgesproken lijkt te zijn, is het een belangrijke groep. Voor onderzoeksdoeleinden is het makkelijker om met extremen te werken: een duidelijk positieve erfenis levert een mooi en tamelijk eenduidig verhaal op, maar juist in het samengaan van verschillend gewaardeerde elementen binnen een erfenis blijkt de complexiteit en het gelaagde karakter van de sociale werkelijkheid. Het geldt immers voor bijna iedereen dat een erfenis zelden helemaal positief of helemaal negatief is. Bij de ouders uit deze middengroep lijken positieve en negatieve aspecten elkaar ongeveer in evenwicht te houden. Er zijn ouders die een overwegend positieve houding hebben ten opzichte van hun eigen opvoeding, maar die tegelijkertijd op voor hen belangrijke punten ook dingen anders willen doen. Er zijn ook ouders die zeggen nu geen boodschap meer te hebben aan hun verleden omdat hun huidige leven er heel anders uit ziet, maar wel aangeven dat hun erfenis belangrijk is. Ook zijn er ouders die ambivalent zijn ten opzichte van hun eigen opvoeding: op bepaalde aspecten willen ze het anders doen, maar merken dat zij daar ongewenst in herhaling vallen.

Marlies

introductie

Marlies woont met man en twee kinderen, zoon van 9 en dochtertje van 5 jaar, in Rotterdam. Het is een rustige buurt met redelijk grote woningen, de huizenblokken uit eerste helft van deze eeuw vormen een degelijk gesloten rij van boven- en benedenwoningen. Veel massieve houten voordeuren, metalen raamkozijnen. Het gezin woont al 10 jaar tot grote tevredenheid op een bovenhuis. De inrichting van de woonkamer is vrij strak: geel marmoleum op de vloer, verder veel primaire kleuren. Rode bank, aan de muur moderne kunst, blank houten wandrek waarin de boeken dubbel staan, stapel schakboekjes, portretjes van de kinderen. Kinderhoekje met duplo, in de achterkamer staat een keyboard op de strijkplank.

Marlies (37) heeft lerarenopleiding frans en engels gedaan en werkt nu 16 uur per week als secretaresse op een architectenbureau. Haar partner (39) heeft zijn studie Nederlands gestaakt en is overgestapt naar de horeca, hij heeft nu een volledige baan als manager van een restaurant. Ze zijn niet religieus.

kindertijd

Marlies is opgegroeid in een gezin met 4 kinderen in een dorp in Noord Holland. Haar vader had alleen lagere school en had een timmerfabriek vlakbij huis. Hij was een hele strenge vader, maar wel rechtvaardig. Een actieve man, hij zong in de operette en was actief in het verenigingsleven. Hij was autoritair en heel rechtlijnig, maar wel iemand die respect afdwong. Heeft in het verzet gezeten en zichzelf van alles geleerd. *A Hij kan wel dingen sec beschrijven, maar niet vertellen wat hij daarbij voelde. (...) Ik zag enorm tegen mijn vader op hè. Dat was toch een autoritaire figuur. Ik haalde het niet in mijn hoofd om te schelden tegen mijn vader. Dat was zo... mijn vader heeft me niet geslagen bijvoorbeeld, nooit. Maar hij kon ontzettend bulderen, nou, dan had je nog liever dat je een klap op je kont kreeg, dan dat je dat gebulder aan moest horen.. (18:14)*

Haar moeder was heel lief en zachtaardig, nooit boos. Zij had tot haar verdriet niet door kunnen leren na een paar jaar huishoudschool, en was huisvrouw. Ze was een heel zorgzame moeder. *AAls ik uit school kwam was mijn moeder thuis en dan dronken we een kopje thee en dan gingen we spelen en we moesten om half zes thuis zijn. Dat was ook heel strikt half zes. Anders kreeg je op je lazer.(...) Maar mijn moeder die was echt een zorgzaam type. Die maakte mijn brood nog altijd klaar, ook al hoefde dat niet van mij.@* Marlies heeft op verschillende punten goede herinneringen aan haar jeugd. Ze herinnert zich haar ouderlijk gezin als *Aeen heel warm nest@*, en is ook positief over de steun die ze van hen kreeg. Ze heeft altijd het idee gehad als ze iets echt graag wilde, dat haar ouders achter haar stonden, dat ze geen tegengas gingen geven. Heel streng vindt ze haar opvoeding achteraf ook niet: *Alk vond mijn ouders af en toe best streng, maar met school waren ze weer niet streng. Ze zeiden ook niet van, heb je je huiswerk al af. Dat soort dingen. Mijn moeder had zelf zoiets, nou ze komt er wel achter. Als ze niets doet, komt ze er zelf wel achter. Nou daar kwam ik ook achter. Ik ben een keer blijven zitten. Dat was gewoon omdat ik niets deed. Ik was met andere dingen bezig. Maar geen sancties of zo hoor, nee. Nee, daar verbaas ik me nu echt nog wel over hoor, hoe dat gegaan is. Maar ik denk dat zij echt dachten van nou, dat moet ze zelf ondervinden hoe dat is. Nou, dat is een goede les geweest, want ik wilde niet nog een keer blijven zitten.@* Geen echt strenge opvoeding dus, maar toch had ze wel eens willen horen dat haar ouders trots op haar waren, *Amaar ja, ze waren niet zo scheutig met complimenten@*

Haar moeder spoorde haar aan om een goede opleiding te volgen, omdat ze daar zelf niet de kans voor had gekregen. Advies over wat voor soort opleiding konden ze haar niet mee helpen, daar hadden ze -door gebrek aan eigen opleiding- geen zicht op.

Marlies heeft dat als een gemis ervaren. *A Mijn moeders vader had ook een zaak en ze moest komen helpen. Ze werd gewoon van school geplukt. Daarom heeft ze altijd gezegd, zorg dat je je school afmaakt. Want ik heb het nooit gekund en dat is heel jammer. Ze had ook best willen werken.* *Gezond leven* en goed voor je lichaam zorgen (sporten, niet overmatig roken of drinken) werd belangrijk gevonden thuis. Marlies zat al op jonge leeftijd op turnen, haar vader ging dan altijd mee om te kijken.

Ouderschap

Het gezinsleven verloopt redelijk gestructureerd, en wordt vooral bepaald door de wisselende werktijden van haar partner. Ook de kinderen hebben naast school nog verschillende activiteiten: voetballen, pianoles, ballet, zwemles. Toch is het niet zo dat ze alles heel strak plannen, en met vastgestelde taken werken. *De jongste die zit op ballet. Maar daar gaat ze even mee stoppen want dan moet ze op zwemles en dat is twee keer in de week. En dan stopt ze even met ballet anders moet ik de hele week heen en weer rijden. En dat houd ik niet vol. (...) Dus dat is puur mijn grens hoor, want ze zou best nog wel willen. Maar ja, ze kan wel willen, maar het houdt gewoon ergens op anders wordt het te veel denk ik, het heeft meer met het praktische te maken. Echt, want dan moet je dinsdag en donderdag halen en brengen en dan zou ze dan op woensdag balletten, dan moet ik haar op woensdagmiddag halen en brengen en dat zijn net de dagen, dinsdag en donderdag ben ik toch aan het werk. Ja en ik heb zoiets van er moeten ook leuke middaagjes overblijven om gewoon thuis te spelen.*

Vrije tijd samen doorbrengen is belangrijk en ligt vooral in de sfeer van 'een dagje weg', naar buiten of naar een museum, maar daarnaast moet er ook ruimte zijn dat ieder z'n eigen dingen kan doen. Het is kortom het moderne, drukke gezinsleven met twee werkende ouders en kinderen die ook hun graantje meepikken uit het grote ontplooiingsaanbod. Dus moet er af en toe op de rem getrapt worden als haar grens van het praktisch haalbare overschreden dreigt te worden. Toch ligt hieronder ook een duidelijke opvatting over wat opvoeding moet zijn: "je moet er gewoon ZIJN voor je kinderen." Marlies baseert haar vaste overtuiging hiervoor op verschillende argumenten. Zo blijken de meest lastige kinderen op school precies die kinderen te zijn, waarvan de ouders fulltime werken en nooit tijd voor hun kinderen hebben. Bovendien heeft ze dat uit eigen ervaring ook gemerkt; *"Ik heb een tijdje 32 uur gewerkt, ik had het gevoel dat ik overal te laat was... ik miste de rust. Dan zijn ze de hele dag weg geweest, dan weer bij een ander.. zijn ze helemaal opgefokt, en thuis gaan ze zich nog een keer uitleven. Vreselijk! Ik*

werd er ook ziek van.@ Uiteindelijk doe je toch gewoon wat je gevoel je ingeeft, is de laconieke onderbouwing. Last van opvoedingsonzekerheid ("wat is dat?") heeft ze dan ook niet, noch behoefte aan ondersteuning door professionelen.

Wat vindt ze het belangrijkste om haar kinderen bij te brengen? De waarden die zij noemt liggen vooral op sociaal terrein: "lekker in hun vel zitten", sociaal stevig op de grond staan, goed met mensen om kunnen gaan. En ook dat ze straks tegen alle verleidingen opgewassen zijn. Openheid en vertrouwen zijn twee zaken die Marlies van groot belang vindt in de opvoeding. Kinderen moeten gewoon overal mee aan kunnen komen, en ze krijgen ook antwoord als ze iets willen weten of ergens mee zitten. Dat loopt in de praktijk ook wel goed: de sfeer in het gezin noemt ze warm, gezellig. De kinderen voelen zich volgens haar happy, en andere kinderen komen hier ook graag spelen.

Het opvoedingsnetwerk is omvangrijk en bestaat voor een belangrijk deel uit burens en vrienden. Meerdere keren komt de buurt ter sprake, en dan vooral het hechte buurtnetwerk van andere ouders waaraan ze veel steun ontleent. Want "opvoeden is gewoon hartstikke moeilijk", en dan is praktische steun in de vorm van opvang, een oogje in het zeil houden als de kinderen buiten spelen, en ook het erover kunnen praten met gelijkgestemde ouders, erg waardevol. Haar sociale netwerk is vrij omvangrijk, en ze noemt het zelf heel uniek dat ze als buurvrouwen elkaar onderling zo goed aanvullen.

Erfenis

Bij Marlies zijn een aantal dingen minder eenduidig. Ze heeft overwegend positieve herinneringen aan haar eigen opvoeding en geeft ook aan dat je ongemerkt heel veel overneemt in uitdrukkingen en houding. Ze waardeert sommige dingen, zoals letten op gezondheid, een warm thuis, en vooral ook het gevoel dat haar ouders achter haar stonden, heel erg, en wil die ook bewust doorgeven aan haar eigen kinderen. *ADat je je lichaam goed verzorgt. Dat is nu ook met onze kinderen zo. Dat probeer ik ze ook wijs te maken, dat je niet iedere dag patat kan eten. Dat kan gewoon niet. Waarom het belangrijk is dat je lichaam beweging heeft en dat soort dingen. En roken, maar ja mijn ouders hebben het eigenlijk nooit gezegd dat ik niet mag roken of zo@*Tegelijkertijd is ze ten aanzien van andere aspecten kritisch: met name waar het het gebrek aan openheid betreft, en de te grote afstand tussen haar ouders en haarzelf. *AEr zat toch een bepaalde afstand tussen mijn ouders en mij. Ik denk dat de afstand tussen mij en mijn kinderen kleiner is. Gewoon toch*

meer op één niveau. Ik zei ook altijd u tegen mijn ouders. En mijn kinderen noemen me bij de voornaam.®

Voor een belangrijk deel is dat ongetwijfeld de invloed van het tijdsgewricht, van veranderende normen over opvoeding en informelere omgang tussen ouders en kinderen nu in vergelijking met 30 jaar geleden. Als je kijkt naar de samenstelling van het opvoedingsnetwerk, dan is ook duidelijk dat de invloed van verwante ouders, generatiegenoten, zwaarder weegt. Het gebrek aan openheid dat zij heeft ervaren lijkt haar nog het meeste dwars te zitten. Er werd vroeger wel veel gepraat thuis, maar niet over problemen en vooral niet over seks. *AJa, wel over van alles en nog wat maar niet over seksualiteit bijvoorbeeld, dat niet. En ook over problemen daar werd gewoon niet over gepraat, dat werd allemaal onder het tapijt geveegd weet je wel. (18:13)* De afstand die zij vroeger heeft ervaren met haar ouders en de ontwijkende antwoorden of verzwijgen wanneer zij als kind met vragen zat, is iets dat zij zelf duidelijk anders wil doen ten opzichte van haar eigen kinderen. *A Ik probeer hen wel zo goed mogelijk van alles te vertellen hoor. Daar ben ik heel makkelijk in. Ook op seksueel gebied bijvoorbeeld. Als ze een vraag stellen dan geef ik gewoon antwoord hoe dat zit. En dat doe ik eigenlijk omdat mijn moeder dat helemaal niet kon en dat vond ik heel vervelend. Dan stelde ik mijn moeder een vraag en dan ging ze heel geheimzinnig zitten doen, dat moest dan op mijn kamer besproken worden. Nou dat vind ik zo achterlijk. Maar ja zij was natuurlijk van een heel andere generatie. En ze was ook al wat ouder toen ze mij kreeg. Ze heeft dat nooit geleerd of meegekregen.®* Ook het wegmoffelen van problemen die er in de familie waren vindt ze negatief. *AHet heeft vooral met openheid te maken. Want als er wat was, in de familie, er was iets gebeurd of zo dan werd daar niet over gesproken, terwijl ik vind van kinderen mogen dat best weten als er wat is, of als er wat gebeurt. Zoals toen mijn oma overleed, nou daar werd zo geheimzinnig over gedaan. Ik mocht niet naar de begrafenis, ik begreep er geen hout van. En je had echt het idee dat je buitengesloten werd. Terwijl je ook bij de familie hoorde. Omdat je kind was mocht je niet mee. En ook andere dingen, een familielid die was opgenomen in een gesticht, die was vreselijk gestoord en die heeft jaren in een inrichting gezeten waar ik dus niks van af wist. Dat werd allemaal bij ons weggehouden. En ja, dat heb ik ook wel gezegd, zij wilden ons daar niet mee lastig vallen.®*

Het opvoedingsnetwerk van Marlies lijkt het belangrijkste referentiekader voor haar te vormen, aan de buurvrouwen heeft zij veel als steun en herkenningspunt, als klankbord voor het toch wel moeilijke opvoeden. Ten opzichte van haar eigen opvoeding is zij minder eenduidig: er zijn een aantal positieve punten, er zijn ook een

aantal dingen die zij juist anders wil doen. Hierdoor krijgt haar erfenis minder nadruk, zij lijkt zich er redelijk los van gemaakt te hebben. Dit geldt eens te meer omdat er geen hele heftige emotioneel beladen thema's deel van uit maken, zo kan haar erfenis bijdragen tot een zekere gemoedsrust.

Joop

introdactie

Joop is al eerder in het vierde en vijfde hoofdstuk geïntroduceerd. Hij is een voorbeeld van iemand die zijn milieu ontgroeid is, en dus op het gebied van opvoeding eigenlijk geen boodschap meer heeft aan vroeger. Tegelijkertijd is hij zich zeer bewust van de invloed die zijn erfenis heeft op bepaalde aspecten van zijn leven.

kindertijd

Hij groeide op in een Rotterdamse volkswijk in een katholiek gezin met vier kinderen. Zijn vader had alleen lagere school, maar had toch een eenvoudige administratieve baan bij een grote bank weten te veroveren. Doordat hij een chronische ziekte had kon hij zijn werk maar net volhouden, maar kwam doodmoe thuis en lag dan verder op de bank. Zijn moeder werkte als schoonmaakster op Aincourante tijden (onder etenstijd!) en opa, die weduwnaar was, at iedere dag mee en zorgde door zijn vrijwel permanente aanwezigheid ook voor veel spanningen. Het was vooral voor zijn moeder een zware taak om de boel draaiend te houden, en terugkijkend nu hij zelf ouder is, kan Joop dat goed invoelen: *A Opa was er altijd. En hij was niet een aardige man. Het was niet een bozerik, maar om te zeggen het was een warme opa met wie je een gezellig gesprek kon voeren of op schoot kon zitten of zo. Nee. Ja, dat was ook een rare situatie in huis want, ik bedoel mijn moeder die toch al de spil in het huishouden was, die was dan aan het werk, dus die was er niet. En zo'n vader die dan half op de bank lag te zwabberen. En opa die dan de honneurs waarnam... Nou ja, dat heb ik zelf toentertijd niet zo beleefd maar achteraf hoor je dat wel van mijn moeder, die beklagt zich er nog over, over opa: het eeuwige blok aan je been. ...Ja, dan had hij commentaar op de kinderen. Want op een gegeven moment dan kwam ze van d'r werk, ja moet je eens voorstellen. Eerst het huishouden doen, en dan nog 's avonds werk, je bent bekaf, en dan zit er zo'n ouwe kerel die dan nog op je kinderen begint te kankeren. Want die is niet goed, en dat was niet... En die wilde geen vet eten met het eten. (...) Maar ja ik heb nooit het gevoel gehad dat wij daar onder leden of zo. Dat, ja zo ging het. Hoe raar, ja ik bedoel als je nu kijkt hoe wij dat hier doen, dat is toch heel anders. Maar ja nogmaals het ging zoals het ging. Dat was voor ons niet raar.* Bij de groenteboer en de

slager werd gepoft, één keer in de drie jaar op vakantie, veel dingen konden gewoon niet. In de wijk waren ze daarin geen uitzondering, het waren allemaal mensen met een smalle beurs.

De boodschap van zijn ouders was vooral gericht op sociale stijging, een opdracht die hij heeft vervuld. Hij heeft een sterk besef van de grote sociale afstand die hij afgelegd heeft. Hoezeer hij zelfs de aspiraties die zijn vader voor hem had achter zich heeft gelaten, blijkt uit een zeker ongeloof waarmee hij daarop terugkijkt: de verschrikking dat hij gelukkig zou moeten worden met een baan als afdelingschef op een bank! *AEen achteraf, of eigenlijk pas sinds kort, heb ik door, tenminste denk ik door te hebben hoezeer zijn stap van het verkoperschap in zo'n meubelzaak naar de Rotterdamse bank wat voor een geweldige sociale stijging dat voor die man betekende. Hij werd daarmee witte-boordenwerker achter een bureau. En bij een groot bedrijf waar veel geld was. En ik moest minstens zoiets, ja, misschien kon ik wel chef worden op zo'n afdeling! Och god.®*

Ouderschap

Wanneer hij lijnen doortrekt naar de opvoeding van zijn eigen kind, dan zijn het vooral dingen die hij anders doet. Hij wil z'n kind juist wel meegeven dat het belangrijk is om dingen samen te doen, en hoopt zij later wèl achteraf het gevoel heeft van Aik was er thuis®, dat ze Ade nestgeur kan ruiken als ze terugdenkt®. Zelf kan hij zich dat niet herinneren: *®Ja, samen delen, vonden ze belangrijk., als je een gulden op straat vond die moest door vieren. Ja, kreeg je een reep chocola van oma, dan moest die ook door vieren. Ook al waren het kleine dingen, we moesten het met z'n allen delen. En toch is daar iets raars mee want ik vind niet dat ik uit een harmonieus gezin kom. Het idee dat je met elkaar iets hebt, waardoor je dus als ouder met kinderen of kinderen onder elkaar een speciale band hebt. Dat heb ik helemaal niet ervaren, en nog steeds niet met m'n familie, dat je iets met elkaar hebt. Dat je een kleine gemeenschap vormt. Dat is niet gebeurd. Maar dat vind ik wel jammer. Daardoor.. het gevolg is dus in feite dat je vooral voor jezelf, voor je eigen plek vecht.®*

Familie speelt bij Joops netwerk een hele ondergeschikte rol. Zijn Avechthouding® die zeker als onderdeel van zijn erfenis gezien kan worden heeft hem gebracht op de sociale positie waar hij nu is. Eenmaal zover gekomen, heeft hij meer aan steun aan ouders in een vergelijkbare situatie, en heeft hij weinig behoefte aan het voortzetten van waarden die vroeger van belang waren.

Zijn houding ligt dicht bij die van Agnes, maar dan in een geslaagde variant. Ook hij doet het *alleen*, wanneer je het vergelijkt met de inbreng van familie. In die zin zijn er overeenkomsten met *het eigen project* van academici met laaggeschoolde ouders. (Brands, 1992) Een houding dus van ik (we) doe(n) het zelf. Ondersteuning die hij daarbij nodig heeft, zoekt hij ook zelf, en vindt die bij vrienden en collega's.

Erfenis

Joop is zich sterk bewust van de sociale afstand die hij afgelegd heeft: *Het besef dat ik dat ontstegen ben, dat is enorm. En ook het ontstijgen in andere zin. Ik bedoel dat was heel gek dat ik kon doorleren, dat paste al niet in dat milieu. Maar ook in materiële zin, ik bedoel we hebben geld zat. Je klaagt er wel eens over. Voor een deel ook uit angst dat je weer terug moet. Ooit. Maar we hebben op zich poen zat en ik bedoel het is allemaal luxe. Op een gegeven moment wilden we de auto vervangen. Nou dat hebben we zo betaald. Nou, dat kan allemaal. Dat was ondenkbaar, vroeger kon je daar niet eens over denken. En dat realiseer ik me donders goed. Daarom vind ik ook dat Welmoed ook moet waarderen dat je met kleine dingen ook tevreden moet zijn. Net zo goed als ik vind dat je moet proberen om wat meer er uit te halen maar het, nou het voorbeeld dat ik noemde, dat ze zich beklagt dat ze een te klein snoepje heeft. Dat vind ik niet te pruimen. En dat zal wellicht ook hier op terug te voeren zijn hoor want het, er waren alleen maar kleine snoepjes voor ons vroeger*

De afstand is groot en in die zin is het geen referentiekader meer dat nog houvast zou kunnen bieden bij de opvoeding van zijn kind, in zo'n totaal andere situatie. De erfenis werkt door, overwegend als belasting: *Ik heb het gevoel dat ik al te vaak eraan herinnerd word. Of dat ik het nog moet meeslepen op de een of andere manier. Niet dat ik me er voor schaam of zo, niet in die zin. Maar ja het uit zich in dingen als in spreken. Mijn moeder kan geen Nederlandse volzin maken. Overhaupt geen volzin. Maar ook een kleine zin zonder taalfouten. Ze zit nu op basiseducatie. En laatst vertelde ze met trots dat ze eindelijk doorheeft het verschil tussen jij hebt-jij heeft. Ja. En ik merk dat als ik niet geconcentreerd praat dat ik heel veel van dat soort fouten maak. En met schrijven precies hetzelfde. En het kost moeite. En niet dat ik elke dag weer gepijnigd ben, o hoe moet ik het nou, helemaal niet. Maar het ja het kost moeite. Gewoon goeie taal uitspreken. (...) Terwijl als je op de universiteit dan met sommige mensen omgaat dan denk ik goh dat is toch niet voor mij weggelegd. Het gemak waarbij sommige mensen over duizend-en-een onderwerpen praten. Zich laten omringen door allerlei hotemetoten met een gemak alsof het de gewoonste zaak van de wereld is, ja voor hun wel ja. Daarin merk ik wel verschillen. (...) En ik heb het ook met mensen die zo'n vlotte babbelen hebben. Welbespraaktheid dat is het misschien*

ook. Welbespraaktheid. Die een rijke cultuur bij zich hebben., dan voel ik me toch een kleine jongen. Ja, daar heb ik enorm de pest in. En dat en daar sla ik door dicht. Zo'n discussie verlies ik.@

Hij herkent ook bij andere sociale stijgers een zekere lomperigheid, een gebrek aan sociale vaardigheden, iets waar je overigens ook soms je voordeel mee kan doen: *ANou, ik merk wel dat, ja een zeker volks gedrag. Ja of iets wat daar voor doorgaat. Dat vinden mensen wel leuk. Ja, een zekere platheid en daar kan je wel je voordeel uit halen. Soms. In bepaalde omstandigheden. Ja, dat geloof ik wel. Het ja het hangt wel af met wie je omgaat maar een zekere onbekommerdheid over hoe je je verder gedraagt in de wereld met het idee, ik kom nou eenmaal uit een eenvoudig milieu en dat is dan maar weer de andere kant.@* Joop is door zijn grote sociale stijging in een andere wereld terechtgekomen. Zijn culturele en intellectuele horizon is stukken breder dan die van zijn ouders en materieel gezien kan hij nu geld uitgeven aan zaken waar hij vroeger niet eens van kon dromen. In de Nederlandse verhoudingen heeft hij wel ongeveer de maximale sociale afstand afgelegd die in een generatie te bereiken is. Zijn verhaal kan dan ook zonder moeite gelezen worden als een individueel succesverhaal van een arbeidersjongen die de kansen grijpt die het onderwijsstelsel hem biedt en zijn milieu ontstijgt. Hij maakt overtuigend duidelijk dat er een wereld van verschil ligt tussen zijn eigen opvoeding en die van zijn dochter, en dat hij nu geen boodschap heeft aan zijn eigen opvoeding. Tegelijkertijd klinkt er ook een andere toon in zijn verhaal door, een toon die het idee van individuele mogelijkheden stevig nuanceert. Joop vertelt dat hij vaker dan hem lief is geconfronteerd wordt met de overblijfselen van zijn afkomst. In het algemeen ervaart hij dat als een belasting, maar hij heeft ook manieren gevonden om er zijn voordeel mee te doen. Hij ontkent absoluut niet de invloed van zijn milieu van herkomst en van zijn opvoeding, en geeft ook aan dat die invloed doorwerkt in de opvoeding die hij zijn dochter geeft. Maar, anders dan bij de ouders die hun erfenis als voorbeeld of als inspiratie zien, is bij Joop sprake van een grondige bewerking van de thema's uit zijn erfenis. Elementen eruit heeft hij vertaald zodat zij bruikbaar zijn in zijn huidige leefwereld. Het voorbeeld van de vertaling van opleidingsdwang naar ambitie in meer algemene zin noemde ik al. Een ander voorbeeld bleek hierboven: de intolerantie bij ontevredenheid van zijn dochter in deze overvloed: ik had vroeger niks en daarom moet jij nu leren ook tevreden te zijn met kleine dingen. Ook in het verhaal van Marlies komen dergelijke vertalingen en omzettingen voor. Het gebrek aan openheid over problemen en de afstand tussen haar ouders en hun kinderen, heeft ze negatief ervaren

en wil ze ten opzichte van haar eigen kinderen duidelijk anders aanpakken. Meer openheid en een grotere gelijkwaardigheid in vergelijking met vroeger, maar vroeger is ook in deze verhalen een referentiepunt. Wellicht op het eerste gezicht minder duidelijk, omdat vertaling en omzetting van de inhoud of van de vorm, het verband minder in het oog laten springen.

6. erfenis als last

Deze typering gebruik ik voor ouders die een erfenis hebben die overwegend negatief is. Wanneer ze terugkijken overheersen de negatieve herinneringen. De wijze waarop ze zelf zijn opgevoed is bepaald geen voorbeeld dat ze voor hun eigen kinderen zouden willen toepassen. Het is eerder het tegendeel: liefst zouden ze het heel anders aanpakken. Hieronder volgen daarvan twee voorbeelden.

Gijs.

introduction

Gijs (38) heeft LTS timmeren gedaan en heeft sinds een jaar vast werk als stukadoor, een volledige baan, en werkt soms nog extra. Hiervoor is hij een tijd werkloos geweest, en had af en toe een korte tijd werk. Zijn vrouw heeft nu geen betaald werk, haar opleiding weet hij niet precies, waarschijnlijk Mavo. Ze hebben één zoon, Jurjen, van acht jaar. Ze zijn niet religieus, en wonen sinds 7 jaar in een nieuwbouwwoning in een stadje in Midden Nederland.

kindertijd

Gijs is opgegroeid in de randstad, in een lager middenklasse gezin van drie kinderen. Zijn vader was kostwinner en daarnaast actief in het verenigingsleven en in de Nederlands Hervormde kerk. Hij was overtuigd gelovig, en in het gezin een zeer dominante man ("een commandantje") wiens wil wet was. Zijn moeder was huisvrouw, hij omschrijft haar als een lieve, simpele vrouw, die zijn vader door dik en dun volgde.

De kinderen werden streng opgevoed, met name de wekelijkse strakke rituelen op 'de dag des Heeren' staan als dieptepunten in zijn herinnering gegrift. Als enige zoon had hij "een streepje voor" waar het thuis meehelpen betrof, het meeste deed zijn oudere zus. Zijn beide zusters zijn al jong uit huis gegaan, zodat hij een groot deel van

zijn jeugd alleen thuis was. Waar zijn zusters eerder in opstand kwamen tegen het strenge gezag van zijn vader, beschrijft hij zichzelf als een vrij stil iemand, die ruzies maar langs zich heen liet gaan, buiten speelde wanneer hij kon, of naar vriendjes of naar zijn opa ging. *"Hoe m'n opvoeding was? Nou, streng. Dat weet ik zeker. Ik was vaak buiten, voetballen. Als ik niet moest leren dan was ik buiten... meestal was m'n moeder er met huiswerk.. behalve op de LTS toen hielp mijn vader, dat kon m'n moeder niet natuurlijk. Lagere school altijd m'n moeder, met tafels, Nederlandse taal."* Hij hoefde niet veel te helpen thuis, maar herinnert zich toch met enige warmte de momenten dat hij z'n moeder hielp met de was: *"Nee, ik hoefde niet veel te doen. Ik heb wel m'n moeder geholpen met wassen, dat vond ik gezellig... dat was altijd op vrijdag of zo, toen ik op de LTS zat ... kan ik me wel herinneren, m'n moeder had zo'n oude wasmachine, zo'n draaiding, weet je wel met zo'n vleugel... dan hielp ik met het natte goed zo in de droger doen.. dat was zwaar. Dat vond ik wel leuk werk. Het enigste wat ik me kan herinneren is die oude machine... ja met zo'n houten knijper, hielp ik mee. Dat kan ik me goed herinneren."*

Verder was zijn opa belangrijk voor hem, bij hem vond hij rust en aandacht. Hij kon er altijd terecht, en zijn opa begreep hem. Vaak ging hij er op woensdagmiddag of na school heen. Zijn vader was naast zijn werk nog met allerlei andere dingen bezig. Gijs kan zich niet herinneren dat hij wel eens wat met hem samen deed. *"M'n vader deed veel dingen, was actief in de kerk, met jeugdclubs en zo, bij voetballen was hij scheidsrechter voor de kinderen, dus floot hij wedstrijden. De hele dag op het veld.. en dan de kantine, moesten we helpen in de kantine, koffie zetten en zo. Ik ging ook voetballen... Maar hij ging ook formulieren invullen voor de clubs, voor alle elftallen, en zondagsavonds nog kopij maken voor het maandblaadje, typen... ja, dat was het wel.."*

De strakke regels, de eindeloze discussies aan tafel, de ruzie-achtige sfeer, en een klimaat van moeten en verplichtingen komen in zijn herinnering samen in de gehate zondagen, de dag waarin het geloof centraal stond. *"Zondag was een shitdag..... nou ja, we deden ook wel dingen, fietsen of zo, een programma. Maar altijd eerst die kerk, en zondagsmiddags warm eten, daar had ik ook een gloeiende hekel aan, aan tafel heel uitgebreid, allemaal dekschalen op tafel... nou die zondag altijd sacherijnig...(..) het was gewoon een bepaald stramien: kerk, napraten erover met kennissen, die kwamen dan koffiedrinken na de kerk, dan was het 12 uur, gingen we*

eten, tot twee uur, nou dan is de dag al om... en luisteren naar J.G.B.Hilterman, op de radio, vaste prik, ... dus ik was blij als het zondagavond was."

Waarden die Gijs zich van vroeger kan herinneren zijn het belang van school: ze waren trots op hem toen hij z'n diploma haalde, of als hij een goede aantekening haalde op de lagere school. Gijs vertelt hierover geen eenduidig verhaal: blijkbaar vond zijn vader het belangrijk, maar het was ook duidelijk dat Gijs moeite had met leren vroeger. Hij laat doorschemeren dat zijn vader hem best meer had kunnen stimuleren: *Alk had misschien nog wel meer kunnen leren.. maar ik had er gewoon veel moeite mee. ...achteraf had ik misschien best meer gekund.. terwijl m'n zus die heeft eigenlijk te laag gezeten.. die is toen naar de HAVO gegaan, toen zeiden ze daar ga maar naar de MAVO, maar m'n zus zei nee ik doe toch de HAVO. Maar toen is ze later toch terug naar de Mavo gegaan. Toen zei m'n vader, zie je wel, het is toch te zwaar voor je. Maar ja, als je het niet probeert.. en ik ben eigenlijk te laag... ik ben gelijk gaan werken.. ik kon niet zo goed leren, dus ik wou wel gaan werken, dat wel. Maar achteraf heb ik zoiets van ja, waarom niet? Ik heb 's avonds nog wel wat cursussen gedaan, heb ik zelf gedaan, niet m'n vader.* @Daarnaast vond zijn vader teamsport belangrijk, en tenslotte aan het eind van het interview geeft hij ook nog sparen aan: *"het enigste positieve dat mij vroeger wel geleerd is".*

Ouderschap

Hun huidige gezinsleven heeft vanuit Gijs gezien een redelijk vast patroon. Gijs is "gewoon naar z'n werk", en ziet zijn zoon eigenlijk alleen tussen vijf en zeven uur 's avonds. Dat is echt hun stoei-uurtje. *Als het koud is, en hij zit binnen te tekenen, hij hoort de auto, dan komt ie. Dan mag hij even een stukje sturen, dus hij kijkt wel naar me uit. Hij wacht gewoon totdat ik er ben. Dan gaan we meestal effe de hond uitlaten samen, even buiten voetballen als het mooi weer is, meestal doen we wel wat. ...Ja, het is 5 uur thuis tot 7 uur, dan is het weer afgelopen. Dus dan moeten we even rotzooien, vechten, stoeien, tennissen in de tuin. Dan eten, douchen, naar bed. De enigste tijd dat we tijd hebben voor elkaar. We eten om half 6, daarna of in het bad, of spelletje, tv kijken.* @

Gijs vindt zichzelf niet streng; zijn vrouw vindt dat hij strenger zou moeten zijn, maar hij neemt het nogal makkelijk zegt hij. *A Ze zegt ook wel tegen mij dat ik strenger moet zijn ...maar ik kan het niet. ...Alleen als het puntje bij het paaltje komt, als ik het zelf zat ben, dan pak ik 'm wel aan hoor! Als het te lang duurt, dan ben ik soms wel eens tèt streng. Dan ben 'k 't zat. Dan ben ik eigenlijk te laat, dat*

weet ik dan zelf wel. Pak ik 'm te hard aan dan is er ruzie tuurlijk.@Dan vertoont hij een gedrag dat hij eigenlijk wil vermijden: schreeuwen zoals zijn vader, "het zit toch in het beestje zeggen ze". Ze zijn wel een hecht gezin, doen veel samen: winkelen, wandelen, thuis, naar bos en park. In hoofdstuk 4 heb ik al aandacht besteed aan het belang dat Gijs toekent aan opleiding voor zijn zoon. Daar bleek dat school een zorgelijk punt is, Jurjen zit op een LOM school, omdat hij niet mee kon komen op de basisschool. Hij doet het op deze school nu beter, maar de kinderen die er komen zijn afkomstig uit een sociale laag waar Gijs en z'n vrouw niet bij willen horen. Veel sociaal zwakkeren, gebroken gezinnen, er wordt grove taal gebezigd, en de kinderen zijn "niet netjes" en "minder sociaal". Hij hoopt dat zijn zoon *A*een net figuur@wordt:*A In ieder geval een net figuur. ...die goed met mensen omgaat, gezellig is.. er netjes uitziet,... niet iemand, ja hoe noem je dat... met hakenkruizen bij wijze van spreken, ...of piercings door z'n neus ...oorbellen, nou ja, alla, dat heb je toch niet in de hand... maar ja.. gewoon een doorsnee Nederlander zal ik maar zeggen.* Juist nu Jurjen in een omgeving verkeert waar niet iedereen het even nauw neemt met de dominante fatsoensnormen, is Gijs vastbesloten om er voor te zorgen dat zijn zoon zich blijft onderscheiden op dat terrein: *ADat wil ik hem wel aanleren, dat ie er netjes uitziet, dat hij u zegt, en tegen die en die mag hij je zeggen, af en toe wel moeilijk, want op school mag je wel je zeggen tegen de juffrouw,.. maar bijv tegen een vreemde tante moet hij u zeggen.... ook met eten dat hij zich netjes gedraagt, ook met woorden...dankjewel zeggen, bedankt voor het spelen, dat leren wij hem wel om te doen hoor! (...)* Kijk, op die school, met een vijfde deel zeg maar, daar moet je een beetje mee oppassen... wat dat betreft zijn wij heel rijk hoor: we hebben een eigen huis, netjes in de kleren, wat wil je nog meer, dat is toch belangrijk... dan zie je anderen, die komen binnen op slippers of schoenen zonder veters, vader heeft geen werk..ja.. da's niet erg maar... ja het verschilt wel. Ja, een huis met een tuin, jeetjemina, mag je je gelukkig prijzen, andere mensen hebben dat niet...ja die zitten op dezelfde school.@

Het belangrijkste vindt hij dat zijn zoon terecht zal komen in een goed beroep, waarmee hij vooral doelt op een *A*schoon beroep@ Geen zwaar of vies werk in de bouw of wat hij zelf doet als stukadoor is ook niet echt een gezond beroep. Zijn zoon moet uiteindelijk zelf kiezen wat hij wil doen, maar Gijs zal hem wel waarschuwen als hij iets wil gaan doen waar geen brood in zit. In de formulering van zijn doelen lijkt Gijs al te verdisconteren wat volgens hem haalbaar is. *AJa, ik hoop een beetje schoon*

beroep... misschien timmerman of zo, wou ik ook worden... hij is wel handig... hij is wel een jongen die met z'n handen moet werken, hij houdt van knutselen,...en hij heeft ook wel iets met nette kleren, een beetje modebewust is ie hoor! en mooi, mooie lampen en zo.. ja...daar heeft ie oog voor.. Een beetje in die richting... interieur, ook wel kleding... misschien wel kapper.. een goeie kapper... ja, dat is wel iets voor hem.. Ik hoop wel dat ie goed terecht komt, maar niet dat ie speciaal dat of dat moet worden nee. Wat ie zelf graag wil, dat vind ik wel belangrijk. Maar ik zal 'm wel ook sturen van dat is niet goed voor jou, dat beroep zit geen toekomst in.. maar ja, als het niet anders kan, dat hou je toch niet tegen.. hij moet 't zelf bepalen.@

Gijs hoopt dat zijn zoon een gezonde, sportieve knul wordt, een goeie sportsman. Voetballer zal hij tot verdriet van zijn vader niet worden; van voetbal is hij afgegaan, hij had er geen feeling voor. Nu zit hij op gymnastiek en dat vindt hij heel leuk. Gijs vindt het wel jammer dat z'n zoon niet voetbalt, hij heeft het zelf jarenlang gedaan, maar hij legt zich neer bij de mogelijkheden die er zijn: *Aals ie niet wil, ja, dan houdt het op.@*

Erfenis

Gijs lijkt ervoor te waken om zijn zoon al te veel onder druk te zetten. Op dat punt heeft hij slechte herinneringen aan zijn eigen jeugd, met name waar het de druk vanuit het geloof betrof.

De geloofsopvatting van zijn vader was allesoverheersend en zwaar. Als kind ging Gijs altijd mee naar de kerk, pas toen hij ouder werd kon hij zich daar geleidelijk aan onttrekken. Toch bemoeien zijn ouders zich nog steeds met de opvoeding van Jurjen. Via hun kleinzoontje proberen zijn ouders hun geloof weer op te dringen: Jurjen kan er dus echt niet langer dan twee dagen logeren, want dan komt hij huilend terug. Gijs en zijn vrouw proberen Jurjen te wapenen tegen die druk en Gijs vertelt vol trots dat hij laatst zijn grootouders getrotseerd heeft door te zeggen: *Aik ga niet mee naar de kerk.@* Het is een triomf voor de ouders dat hun zoon, zo klein als hij nog is, zich nu wel tegen die druk verzet, waar zijn vader zich vroeger niet aan het vaderlijk gezag kon of wilde ontworstelen.

Ook in de opvoeding van Jurjen probeert hij het juist niet zo te doen als hij zich van vroeger van zijn eigen vader herinnert: *Niet altijd schreeuwen, dat deed mijn vader, tegen m'n moeder, en altijd hele gesprekken aan tafel...pff. Ik wil gewoon geen ruzie hebben, daar kan ik helemàl niet tegen... Als er ruzie is, moet het kort zijn, weer gauw vergeten.✕* Is misschien onbewust, maar ik wil wel oppassen dat ik

niet zo ga schreeuwen. Toch herkent hij een neiging tot hetzelfde gedrag, iets dat hij nu juist wil vermijden. Hij zegt dan ook voor de opvoeding van zijn zoon niks geleerd te hebben van zijn ouders. Hij laat meerdere keren blijken dat hij het in ieder geval anders wil doen. Dit geldt het sterkste voor de strengheid en de strakke regels van zijn vader, Jurjen wil hij vrijer opvoeden, minder dwang, minder regels. Uit het gesprek komt naar voren dat de erfenis overwegend negatief is.

Het tweede thema in zijn erfenis is opleiding. In zijn eigen opvoeding werd het belang van opleiding benadrukt door zijn vader. Het opleidingsniveau dat hij uiteindelijk bereikte was lager dan hij mogelijk had kunnen halen en hij vindt dat zijn vader hem hierin meer had kunnen steunen. Ten opzichte van het beroepsniveau van zijn vader is hij zelfs gedaald. Hij is zich scherp bewust van de extra handicap die je hebt op de arbeidsmarkt met een lage opleiding. Aan de opleidingswens voor zijn zoon is dan ook nadrukkelijk de wens voor een *Aschoon beroep* gekoppeld. Opleiding is ook bij de opvoeding van Jurjen het belangrijkste thema. Ze hebben problemen gehad met het vinden van een goede school voor hun zoon, die moeite heeft met leren. Is dit een *déjà-vu* voor Gijs? Ten aanzien van zijn zoon is het een thema dat hem erg bezighoudt: hij ziet minder kansen voor hem wanneer hij laag opgeleid is, en analyseert dat scherp. Maar hij ziet ook dat hij hem niet kan dwingen (niet op school, en niet met voetbal), dat zou ook niet passen in de huidige opvoedingsstijl, en ook niet bij de door hem gewenste minder strenge aanpak.

Het houden van voldoende sociale afstand tot de onderklasse lijkt hierbij een belangrijk onderliggend motief. Zowel in zijn eigen leven als wat betreft de wensen voor de toekomst van zijn zoon benadrukt hij het belang van een geregeld leven: een eigen huis, een vaste baan, je netjes weten te gedragen. Hij beseft dat het geen zaken zijn die toch wel in orde zullen komen, maar dat het doelen zijn waar je voor moet werken om ze te realiseren.

Sjoerd

introduction

Sjoerd (41) werkt vier dagen per week als beleidsmedewerker in een overheidsfunctie. Zijn partner Inge kwam al eerder in dit hoofdstuk aan het woord, zij heeft een baan van 28 u in de volwasseneneducatie. Ze hebben een dochtertje van vier jaar.

kindertijd

Sjoerd is als burgemeesterszoon opgegroeid in Limburg, in een "gegoed CDA-milieu", zoals hij het zelf omschrijft. Hij was hij de op één na jongste in een gezin met zeven kinderen. Zijn vader kwam uit een bankiersgezin en studeerde rechten, moeder kwam uit een directeursfamilie, maar haar wens om verder te leren werd geblokkeerd door haar vader die een opleiding voor haar niet nodig vond. Sjoerds moeder had in haar eigen jeugd, als oudste dochter in een gezin van twaalf kinderen en met een moeder die haar taak niet aankon, de opvoeding van haar broertjes en zusjes op zich moeten nemen. Deze last werkte duidelijk door toen zij eenmaal zelf moeder was, meent Sjoerd: *A M=n moeder was de oudste van het gezin. En nou ja, dat heeft ze meegenomen als last in ons gezin. Want zij vertelde nog wel eens dat zij ervoor moest zorgen dat haar broers en zus er pico bello uit zagen het moment dat het Koninginnedag was, helemaal in het oranje, en als ze daar niet voor zorgde, dan was zij de klos. Dan had niet haar moeder het gedaan, maar dan had zij het gedaan. En dat heeft denk ik heel erg doorgewerkt in de opvoeding van haar eigen kinderen.(...) Het was toen ook een tijd dat je niet zoveel aandacht besteedde aan opvoeding, er werd veel volwassener met kinderen om gegaan. Dus zij nam dat gewoon mee, en dat betekende dat wij in het gezin ook heel weinig emotionele aandacht van haar kregen.®*

Gedurende zijn jeugd is het gezin driemaal verhuisd in samenhang met de ambtstermijnen van zijn vader. Het betekende voor Sjoerd twee keer een wisseling van school en vriendjes, voetbalclub en muzieklles, iets wat hij heel vervelend vond. De eerste keer was hij zes jaar, de tweede keer twaalf jaar. Het katholieke geloof speelde een belangrijke rol: het hele gezin ging elke zondag naar de kerk, Sjoerd is misdienaar geweest.

Hij herinnert zich het gezinsleven als strak gedisciplineerd. Het was een groot gezin en alles moest netjes en piekfijn verlopen. Zijn moeder had hierover de regie als burgemeestersvrouw: er waren strakke regels over het verloop van de dag en duidelijke gedragscodes voor tafelmanieren en omgang met het personeel. Er waren officiële verplichtingen voor de ouders en bij feestelijke gelegenheden voor het hele gezin (Koninginnedag op het bordes, en een voorbeeld zijn in de kerk met Kerstmis en Pasen). Het gezin was als een bedrijf dat bestuurd moest worden. Het bedrijf liep op rolletjes, maar de prijs die ervoor betaald moest worden was dat er weinig ruimte was voor spontaniteit. *AHet was echt het leven van koningskinderen. Als wij aan tafel zaten, dan zat je zó aan tafel. Want ik had me ingeprent: de koningin kan op bezoek*

komen. Dus als je even zo zat, dan was dat dus niet goed. En daar werd absoluut iets van gezegd. Dus het was nou niet bepaald een ontspannende gebeurtenis aan tafel. Ook al had ik daar als kind helemaal geen notie van. Maar het was echt het koningskind dat zich diende te gedragen en met Koninginnedag piekfijn in het pak op het bordes stond. En dat hield mijn moeder allemaal in de gaten. Mijn vader was des duivels als dat niet voor mekaar was.®

Zijn vader was veel weg door zijn drukke baan. Hij was er alleen in het weekend en tijdens de vakanties. Het is het klassieke vaderbeeld van de patriarch, de afwezige autoriteit. Sjoerd beschrijft zijn vader als een opgewekte man die duidelijk in het leven staat, erg op zijn werk gericht is en veel interesses heeft. Hij is trots op zijn kinderen, maar ook veeleisend: er moet gepresteerd worden op school, en liefst ook op andere terreinen. Zoals voor veel mannen van de generatie van zijn vader was praten over gevoelens en emoties taboe. Met zijn oudste zoons praatte hij over politiek en sport, maar voor Sjoerd als één van de kleintjes van het gezin viel het niet mee om zijn aandacht te krijgen: *A En je kon ook wel over politiek praten, over maatschappelijke dingen. Maar dan had ik steeds het idee dat ik daar niet bij hoorde. Of over humor. Wim Kan en Toon Hermans. Dan hing hij met z'n oudste zoon rond de radio te luisteren. Hartstikke leuk. En ja, wij als de drie kleintjes, kleine kinderen zaten daar wat meer om heen. Maar wij hoorden daar niet echt bij. Ik wilde dat wel graag.(...) En elke zondag las hij een boek voor aan alle kinderen, zondagavond. Eén keer per week kregen wij een verhaaltje voorgelezen. Dan was hij thuis, dat was voor het voetbal. Daar kan ik me dus ook alleen maar van herinneren dat ik hoopte dat ik bij hem op schoot mocht zitten. Maar ik kan me niet herinneren dat ik dat kon. Ik bedoel dan zat ik gewoon op afstand.®*

Deze veeleisende strakke opvoeding bracht veel spanningen met zich mee. Zijn vader legde de lat hoog, en moeder moest zorgen dat het uitgevoerd werd. Over deze spanning kon niet worden gesproken, maar wel herinnert Sjoerd zich momenten of gelegenheden waarbij je toch even uit de band kon springen. Zulke momenten waren *Ahet eten in de keuken en de vakanties. AJa, we moesten ons netjes gedragen. Nou zo kan je het wel noemen. Ten opzichte van het personeel ook. Die aten in de keuken, en soms mocht je dan in de keuken eten. En nou.. dan probeerden we toch altijd een beetje te kenen. Wij vonden het altijd heel leuk. Het was altijd vechten wie er in de keuken mocht eten. Dat was het moment waarop je gewoon een beetje gek*

kon doen. Maar daarbuiten daar was het gewoon.. ja dingen vragen en leren om anderen met respect te behandelen.@

Het is voor Sjoerd niet eenvoudig om wat te zeggen over de sfeer vroeger thuis, vooral omdat hij er later zo anders tegenaan is gaan kijken. Vroeger deed hij gewoon wat er van hem verlangd werd, hij was niet dwars of opstandig, maar was een "voorbeeldig jongetje". Naderhand heeft hij ontdekt dat hij het kind in zichzelf al heel vroeg heeft weg moeten drukken. Uiteindelijk, naar woorden zoekend, typeert hij de sfeer vroeger als "disciplinerend, maar ook hartelijk en sociaal." Aan het eind van het interview zegt hij dat het rare is dat hoewel hij een hele gelukkige kindertijd had, nu toch overwegend slechte herinneringen aan z'n jeugd heeft. Dat hangt samen met dat hij nu zelf, ook als vader, tegen dingen aanloopt die hij probeert te veranderen. Sjoerds opvoeding was gedrenkt in normbesef. Dit normbesef was in gelovige termen gedefinieerd: respect voor anderen tonen en een goed mens zijn, waren belangrijk. Maar ook je netjes gedragen, tafelmanieren kennen, het goede voorbeeld geven, goed je best doen op school. *AJa, wij waren absoluut een katholiek gezin. Zowel in de godsdienstbeleving als in sociale normen. Misdienaar geweest, elke zondag naar de kerk. In mijn lagere schooljaren ben ik ook heel vaak dat ik 's ochtends een mis moest dienen ... en ik wilde missionaris worden. En alle beleving van Pasen en Kerstmis was heel sterk bij ons. En je stelde daar ook je sociale normen op in. Want je had constant te maken natuurlijk met het feit dat je je heel netjes moest gedragen. Tenminste in de ogen van mijn ouders en in de ogen van God en het kwam er gewoon op neer dat ik .. ja.. vooral de naastenliefde zoals ik dat heb opgevat, dat ik dat probeerde in praktijk te brengen. En of je nu op de welpen zit en dan het beeld heb van ik moet elke dag mijn goeie daad doen, want dat was daar het credo, of dat je in de kerk zat en moest bedenken wat je allemaal verkeerd had gedaan... je kon het nooit goed doen. Ik had het idee dat ik het nooit goed genoeg kon doen. Dus ik moest heel goed mijn best doen om anderen tevreden te stellen. Dat is wat er blijft hangen.@*

Ook culturele ontwikkeling= met name op muzikaal gebied werd aangemoedigd . Dit was vooral een wens van zijn moeder, die uit een muzikale familie kwam, en zelf piano speelde en zong. *A De beelden die bij ons vroeger speelden was dat het een hele muzikale familie was naar de buitenwereld. Dat moesten wij vooral ook hoog houden en iedereen deed wel wat op muziekgebied. Creatief. Dat mocht natuurlijk ook. Als burgemeesterszoontje. Als je meedeed aan een talentenjacht dan was het alleen maar goed. Dat had een pré ten opzichte van de voetbalclub. Dat was dan*

*weer anders. Maar zeker in de vroege jaren stonden wij bekend als een burgemeestersgezin dat ook nog een huisorkest had. Dus we speelden gewoon met het hele gezin speelden we samen, en .. ja mijn vader die speelde niet echt iets, maar die moest dan maar een soort contrabas met één snaar spelen.®Niet alle kinderen hadden daar zin in, en hoewel Sjoerd er achteraf geen spijt van heeft en ook nu nog muziek maakt, is het vooral de dwang die hij zich herinnert: **A ik kan het niet anders herinneren dat je begon op je achtste, je negende begon je met een instrument. Moest je eerst piano spelen. Daarna mocht je het instrument uitkiezen wat je zelf leuk vond. Maar ik kan me alleen maar herinneren dat daar dwang achterzat. Je moest ook elke dag studeren en je moest je les goed kennen en we hadden een hele strenge juffrouw, die kwam aan huis en kregen we achter elkaar les. (...) Nou ik heb er ook geen spijt van. Absoluut niet dat ik het gedaan heb. Maar toen zag ik de zin er niet van in. Maar dat kwam door de manier waarop dat gebeurde. Je moest met het instrument wat bereiken. Er werd veel te veel gedrild denk ik. Iedereen was ook hartstikke zenuwachtig van het moment dat we met z'n allen iets moesten doen. Dan was het ook een beetje van: kan ik nog beter dan jij of krijg ik een compliment. Dat was weer zorgen dat je de aandacht kreeg van je ouders omdat je het zo goed deed. Dat je even die glimp mocht opvangen.®***

Uit de voorbeelden die Sjoerd vertelt, komt sterk het beeld naar voren dat kinderen de aandacht van hun ouders moesten verdienen. Aandacht en tijd van je ouders waren niet vanzelfsprekend, maar konden alleen met goed gedrag verdiend worden. Dit lijkt nog sterker voor aandacht van een vaak afwezige vader te gelden; zijn tijd is immers een nog schaarser goed, en nog moeilijker te verkrijgen.

Ouderschap

In het begin van het gesprek zegt Sjoerd dat hij aan zijn eigen opvoeding van vroeger **Atotaal geen referentiepunt®** heeft wanneer het om fundamentele waarden gaat. Wat vindt hij het belangrijkste bij de opvoeding van zijn dochtertje? Hij hoeft er niet lang over na te denken, maar heeft heel duidelijk voor ogen wat hij belangrijk voor haar vindt: **Ain de eerste plaats: goed opkomen voor jezelf. Dat vind ik het belangrijkste dat er is. En het tweede is dat ik .. ja het tweede dat ik belangrijk vind is dat ze 't naar d'r zin moet hebben. Dat ze plezier moet hebben. Dat ze het nu naar d'r zin moet hebben. Dus dat betekent veel met speelsigheid doen en veel stoeien en veel**

zwemmen en veel dingen ondernemen. En het derde is verantwoordelijkheid en respect.@

Emoties zijn een heel belangrijk thema: gevraagd naar een beschrijving van zijn gezin zegt Sjoerd: "we zijn een warm gezin, onze dochter gaat voor alles". Er is veel ruimte voor het uiten en omgaan met emoties. Als opvoeder vindt hij zichzelf niet streng. Hij vindt het hartstikke leuk om op te voeden en stelt dat hij er veel van leert. Toen hij aan zijn huidige baan begon had hij nog geen kind, maar wilde dat wel en heeft daarom toen al besloten om zijn leven in te richten op een kind, en niet meer dan vier dagen te gaan werken.

Voor positieve voorbeelden richt hij zich op anderen. Zijn partner en haar familie zijn daarvoor belangrijk, evenals zijn vriendenkring. En hij weet zich ook gesteund door de veranderde ideeën over opvoeding in de hedendaagse samenleving: *Nou ja, wat ik mee heb is dat de tijden zijn veranderd voor kinderen. De samenleving is veel kindvriendelijker ingesteld. Dus dat maakt het sowieso makkelijker dat je ook gestimuleerd wordt door je omgeving. En ik heb het voordeel dat mijn partner daar ook anders .. ook vanuit haar opvoeding anders mee omgaat.(...) Mijn ouders zijn qua opvoeding voor kinderen niet meegegroeid. En bij haar thuis zijn ze wel meegegroeid. Maar dat komt ook omdat ze in hun eigen gezin al veel flexibeler met kinderen omgingen. Er was veel meer plaats voor kinderen, gewoon.... in de zin dat de kinderen daar veel meer kwijt konden en veel meer mochten en.. zichzelf veel meer mochten uiten. En dat was vroeger bij ons ondenkbaar. Die dingen gebeurden gewoon niet. Absoluut niet.@*

Het netwerk van Sjoerd is een duidelijk vriendennetwerk. Van zijn eigen familie noemt hij alleen z'n jongste zus. Verder zijn schoonouders, en de rest van zijn netwerk bestaat uit vrienden, waarvan hij de meesten al langer dan tien jaar kent. Daarnaast kan hij een beroep doen op bekenden die zelf ook kinderen hebben. Zij zijn vooral belangrijk voor praktische ondersteuning: *Ade achtervangers.@*

erfenis

Tegen het eind van het gesprek herinnert Sjoerd zich ook dat hij bepaald concreet gedrag hetzelfde doet als zijn vader: *AGewoon rare dingen doen af en toe. Dat heb ik denk ik heel sterk van mijn vader meegekregen. Ontladen is dat. Stoeien, gekke opmerkingen maken, lachen. Ja. Mijn vader die kon gewoon als hij thuiskwam van zijn werk, dan had hij de hele week saai gedaan, dan kon hij gewoon heel gek lopen: wohwohwoh en dan heel hard. En dan vroeg ik waarom deed je dat? Het was zo saai vandaag, haaa!=En dan ging hij weer verder. Nou dat doe ik ook wel en dat vind ik heel leuk. Ja. Ontladen, dat is echt ontladen. En kinderen vinden dat heel leuk om te doen. Nou, zo zijn er dingen die ik ook bewust overpak.®*

Op deze bewuste en concrete voortzetting na, zijn de lijnen die er tussen zijn vroegere en de huidige opvoeding lopen zijn vooral gebaseerd op compensatie. Hetgeen hij het belangrijkste vindt voor zijn kind komt duidelijk voort uit wat hij gemist heeft in zijn eigen jeugd. Het is een verband dat hij zelf ook legt. Wanneer het gaat om het belang van voor jezelf opkomen dan moedigt hij zijn kind ook sterk aan: *Aik merk gewoon dat ze vaak genoeg de ruimte kiest om in verzet te komen. En zeggen: ik doe het niet, en je bekijkt het maar en ik ga weg en ik wil je nooit meer zien. Nou dat is fantastisch. Dat gaat goed. Zet ze zich er gewoon tegen af.®De waardering die hij in dit citaat uitspreekt over 'ongehoorzaam gedrag' van zijn dochtertje laat duidelijk zien dat zijn eigen opvoeding op aspecten een belangrijk referentiepunt voor hem is, waarbij de nadruk ligt op het contrasteren van hoe hij op wil voeden met hoe hij opgevoed is.*

Als opvoeder is voor hem het moeilijkste om zijn dochter dat derde belangrijke punt bij te brengen: hij moet steeds bij zichzelf op de rem staan om haar niet te véél verantwoordelijkheid op te leggen. Ze moet vooral ook "kind kunnen zijn". *AVerantwoordelijkheid en respect, dat zijn dan grote mensenzaken maar dat begint nu al. En dat is heel moeilijk voor mij. Dat is voortdurend bij mezelf op de rem staan. Mijn ouders hebben ons heel sterk bijgebracht van als je eenmaal iets doet dan moet je het altijd doen. Eenmaal beloofd is altijd beloofd, bij wijze van spreken. Zo iets. En dat moet ik niet al te zwaar willen doorzetten. Als ik tegen d'r zeg: Het .. je moet dit en je moet dat en je moet zus en je moet zo.=Als dat een paar keer achter elkaar voorkomt dat ik.. te veel van haar vraag op zo'n moment, ... ja, dat zijn de moeilijkste momenten want dan moet ik weer excuses aanbieden. Ik*

bedoel ik wil het wel maar op de een of andere manier is dat heel moeilijk om voor jezelf toe te geven. Ik doe gewoon iets fout.@

Aan zijn eigen opvoeding heeft hij dus vooral de wens overgehouden om het anders te doen op het punt van gevoelens, om jezelf als uitgangspunt te nemen, en niet zo rationeel met je leven om te gaan. Zijn eigen verleden vormt zowel een drijfveer om bepaalde dingen anders aan te pakken en te stimuleren dat zijn dochtertje plezier maakt en voor zichzelf opkomt, als een last voor hemzelf om zich op die punten anders op te stellen dan hem destijds door zijn ouders is ingeprent. Hij formuleert hiermee de waarden die hij belangrijk vindt voor zijn kind als een contrastwaarde ten opzichte van de waarden waarmee hij zelf werd grootgebracht.

Terwijl in het voorbeeld van Sjoerd de last van de erfenis een probleem is waar hij als persoon mee worstelt, heeft hij verder allerlei hulpbronnen als een steunende partner en schoonfamilie, en een uitgebreid vriendennetwerk tot zijn beschikking die voldoende houvast bieden om zich toch met het nodige vertrouwen van zijn taak als opvoeder te kwijten. Daarbij zijn de waarden die hij belangrijk vindt voor zijn dochter, grotendeels dezelfde waarden die in het huidige opvoedingsklimaat ook benadrukt worden.

Gijs is een voorbeeld van iemand die dergelijke steun moet ontberen. Een belast verleden in combinatie met weinig maatschappelijke mogelijkheden is veel beperkender dan wanneer een dergelijke last gecompenseerd kan worden door een betere maatschappelijke positie en meer toegang tot informele steun en professionele hulp. Dit maakt dat wanneer de relatie met de familie verstoord is, dit juist lager opgeleiden extra kwetsbaar kan maken, omdat zij vaak minder vrienden in hun netwerk hebben.

7. Het sociale gewicht van erfenissen

In dit hoofdstuk heb ik gezocht naar antwoorden op de derde deelvraag van dit onderzoek: op welke wijze spelen sociale erfenissen een rol bij de opvoeding? Middels uitgebreide case beschrijvingen heb ik laten zien dat sociale erfenissen van ouders op veel verschillende manieren kunnen doorwerken in de opvoeding die zij hun kinderen geven. De houding ten aanzien van de erfenis varieert van zeer positief tot overwegend negatief.

Uit het onderzoeksmateriaal dat in dit onderzoek verzameld is over de waarden die ouders van belang vinden voor hun eigen kinderen en de betekenis die zij toekennen aan de waarden waarmee zij zelf zijn grootgebracht, kunnen twee belangrijke conclusies getrokken worden. De gesprekken maken duidelijk dat moeders en vaders in staat zijn om met grote creativiteit hun sociale erfenis in te zetten en te gebruiken bij de opvoeding die zij hun kinderen geven. Mensen hebben stuk voor stuk hun eigen verleden, en geven bepaalde aspecten daarvan steeds opnieuw betekenis. Dit is bij uitstek aan de orde bij het grootbrengen van een volgende generatie. Vaak vinden door de omgang met kinderen gedeeltelijke herbelevingen van het eigen verleden plaats. Het kunnen onverwachte confrontaties zijn, soms zijn ze ontroerend en vertederend, soms zijn ze confronterend of pijnlijk. Ouders hebben in dit onderzoek hun best gedaan om herinneringen onder woorden te brengen en ze in verband te brengen met hun huidige ideeën en gevoelens over de opvoeding van hun kinderen. Dat is geen eenvoudige opgave, en vereist het kunnen innemen van een enigszins beschouwende, zelfreflexieve positie. Bovendien is hiervoor een grote woordenschat een belangrijk middel. Dit is een belangrijke reden waarom in de uitgewerkte verhalen hoger opgeleiden in de meerderheid zijn.

De tweede, en naar mijn mening meest opvallende, conclusie is: uit deze verscheidenheid van verhalen komt, door alle variatie heen één duidelijke overeenkomst naar voren: het *sociale gewicht van de erfenissen*. In bijna alle gesprekken refereren de respondenten uit zichzelf en vaak uitgebreid aan hun erfenis. Bij sommigen is het het eerste waar zij aan denken, bij anderen is het alleen van belang bij een bepaald onderdeel van de opvoeding. Dit onderzoek naar sociale erfenissen zou benoemd kunnen worden als *Achteruit kijken met het oog op de toekomst*. Sommigen kijken met graagte achteruit, anderen zouden hun verleden liever uitwissen. In de verschillende manieren die in dit hoofdstuk beschreven zijn, waarop ouders betekenis geven aan hun erfenis, wordt duidelijk dat die erfenis van groot belang is.

De ouders in dit onderzoek lijken voor het merendeel goed in staat om uit verschillende bronnen te selecteren wat zij kunnen gebruiken bij de opvoeding van hun kinderen. Dit doen zij door bijvoorbeeld het maken van vertalingen van oude waarden in moderne vorm, en te negeren wat zij niet kunnen gebruiken. Vooral wanneer ouders in hun erfenis een zekere interpretatieruimte hebben kunnen realiseren (doordat erfenis niet al te dwingend is opgelegd) blijken zij (althans in dit onderzoek) in meerderheid in staat om daar een nieuwe invulling aan te geven, en daar ook steun aan te ontleen.

Hoofdstuk 6

De familiale banden krijgen op deze wijze een nieuwe invulling. Dit geldt echter niet voor alle respondenten. Bij een aantal is sprake van een sterke continuïteit in opvoedingspraktijken. In het slothoofdstuk kom ik hier op terug.

noten:

1. In deze benadering verschilt dit onderzoek dus essentieel van empirisch onderzoek naar intergenerationale continuïteit van opvoedingshoudingen als bij voorbeeld van Van Zutphen e.a. (1991), waarin juist wel gepoogd wordt feitelijke gebeurtenissen te vergelijken. Raakt aan discussie over incestherinneringen: wat is waar? (vgl Dijkstra 1995)